

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.4(477)-675(092)

МІРОНІЧЕВ Мирослав Романович
ЕКУМЕНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЙОСИПА
СЛІПОГО

Магістерська дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Богослов'я»
спеціальності 041 «Богослов'я»
галузі знань 04 «Богослов'я»
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Науковий керівник
магістерської дипломної роботи:
доктор філософських наук,
професор, професор кафедри богослов'я
Горбань Річард Анатолійович

м. Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження екуменічної діяльності	9
1.1. Зародження екуменічного руху та його ціль	9
1.2. Роль екуменічного руху в релігійному житті	19
1.3. Екуменізм в праві Католицької Церкви	24
Висновки до розділу 1.....	30
 РОЗДІЛ 2. Діалог між Церквами через призму екуменічної діяльності Митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого	32
2.1. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького	32
2.2. Екуменічні ініціативи митрополита Йосипа Сліпого.....	41
2.3. Спільні та відмінні риси екуменічної діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
 РОЗДІЛ 3. Вплив екуменічної діяльності на сучасну українську церковну практику.....	57
3.1. Вплив екуменічних ідей та діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого на розвиток Екуменічної концепції УГКЦ	57
3.2. Екуменічний рух в Україні в контексті сучасних церковних реалій.....	65
Висновки до розділу 3.....	73
 ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРЦ – Всесвітня рада церков

ЕК2021 – Екуменічна концепція 2021 року

ПЦУ – Православна Церква України

РКЦ – Римо-Католицька Церква

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

ВСТУП

Актуальність теми. екуменічна діяльність займає важливе місце в сучасній християнській думці, спрямовуючи зусилля на досягнення єдності між різними християнськими конфесіями. Суть екуменізму полягає у подоланні історичних, догматичних і культурних розбіжностей для створення основи діалогу та взаєморозуміння. Цей рух бере свій початок у ранніх спробах порозуміння між Сходом і Заходом, але найбільший розвиток отримав у ХХ ст. завдяки масштабним зустрічам і співпраці релігійних лідерів.

Андрей Шептицький, митрополит Львівський, став одним із перших церковних діячів, хто підтримав ідею зближення католицької та православної традицій. Він вважав єдність християн невід'ємною частиною духовного відродження українського народу. Його звернення до православних, налагодження стосунків із Римською курією та впровадження програм для християнського єднання свідчать про його прагнення до примирення навіть у складних політичних умовах. Його наступник, Йосип Сліпий, продовжив екуменічний курс Шептицького, зберігаючи і розвиваючи його спадщину. Перебуваючи в радянських таборах, Сліпий не лише не відмовився від ідеї єдності, але й значно посилив свої зусилля після звільнення. Він популяризував екуменізм серед християнської діаспори, активно співпрацював із різними громадами та Римською курією, демонструючи рішучість у досягненні християнського єднання.

Спадщина А. Шептицького та Й. Сліпого має важливе значення для формування міжконфесійних відносин у сучасному світі. Їхня діяльність, спрямована на діалог і співпрацю, стала зразком толерантності, мудрості та витривалості. Цей досвід є актуальним у контексті сучасних викликів в Україні, де релігійна єдність відіграє значну роль у процесі національного відродження та духовного примирення.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Екуменічна діяльність Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого» виконана у відповідності до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту канонічного права та богословських наук: «Богословські аспекти духовного зцілення в контексті кризових ситуацій сучасного українського суспільства», термін виконання – з 01 жовтня 2025 р. по 30 вересня 2030 р. (затверджено рішенням Вченої ради Академії, протокол №2 від 19.09.2025 р.).

Об'єктом дослідження є екуменічна діяльність українських церковних лідерів – митрополитів Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого.

Предмет дослідження: є екуменічна діяльність митрополитів Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого, її теоретичні основи, практичне втілення та вплив на розвиток міжконфесійного діалогу й сучасну церковну практику в Україні.

Метою магістерської роботи є аналіз екуменічної діяльності Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого, визначення їхнього внеску в розвиток міжконфесійного діалогу та релігійної єдності в Україні та за її межами.

Завдання:

- дослідити зародження екуменічного руху та його ціль;
- означити роль екуменічного руху в релігійному житті;
- розкрити екуменізм в праві Католицької Церкви;
- охарактеризувати екуменічну діяльність митрополита Андрея Шептицького;
- розкрити екуменічні ініціативи митрополита Йосипа Сліпого;
- дослідити спільні та відмінні риси екуменічної діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого;
- означити вплив екуменічних ідей та діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого на розвиток Екуменічної концепції УГКЦ;
- описати екуменічний рух в Україні в контексті сучасних церковних реалій;

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження будуть використані загальнонаукові принципи об'єктивності, системності, історизму, а також спеціально-наукові принципи міждисциплінарного підходу та порівняльного аналізу. Історико-аналітичний метод дозволить вивчити етапи екуменічної діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого в контексті історичних умов того часу, враховуючи основні події та виклики, що впливали на їхню діяльність. Порівняльний метод дасть змогу зіставити підходи цих двох церковних діячів до міжконфесійного діалогу, визначити спільні риси та ключові відмінності у їхній стратегії. Контекстуальний метод стане основою для аналізу політичного, соціального та релігійного середовища, в якому відбувалася їхня діяльність, що дозволить краще зрозуміти мотивацію та наслідки їхніх рішень. Застосування цих методів у комплексі забезпечить всебічний аналіз екуменічної спадщини обох митрополитів та її значення в сучасному релігійному контексті.

Матеріал дослідження. Матеріалом дослідження стали наукові праці, які висвітлюють екуменічну діяльність Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого, зокрема: монографія М. Вегеша «Екуменічна спадщина митрополита Андрея Шептицького», дослідження Г. Гладкої «Екуменічні пошуки патріарха Йосифа Сліпого в контексті релігійної і суспільно-політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького», а також праця І. Гриньоха «Послання Патріарха Йосифа Про Поєднання в Христі». Увагу також зосереджено на роботах В. Ленцика «Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий» та Я. Москалика «Ідея об'єднання церкви за вченням митрополита Андрея Шептицького». Окремо розглянуто статтю С. Штуки, яка аналізує екуменічну діяльність Йосифа Сліпого. Ці джерела слугували основою для глибокого аналізу історичних, релігійних та суспільно-політичних аспектів діяльності видатних діячів Української Греко-Католицької Церкви.

Територіальні та хронологічні межі дослідження. оскільки діяльність обох діячів мала міжнародний характер, дослідження охоплює не лише територію України, але й ті країни, де проводилися їхні ініціативи (Польща, Італія та інші). Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку

XX ст. до середини XX ст., що збігається з активною церковною і суспільно-релігійною діяльністю Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого. Для більш повного розкриття теми дослідження хронологічні межі частково розширюються, охоплюючи події першої чверті XXI ст., що дозволяє оцінити вплив екуменічної спадщини цих видатних діячів на сучасний стан і перспективи розвитку міжконфесійного діалогу в Україні. Таким чином, окреслений період охоплює як епоху їхньої безпосередньої діяльності, так і довготривалий вплив їхніх ідей і ініціатив на релігійне життя в Україні в контексті глобальних змін.

Наукова новизна. На основі доступних першоджерел та наукової літератури здійснено цілісний аналіз екуменічної парадигми Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого, що дозволило реконструювати їхні стратегії міжконфесійного діалогу в контексті викликів XX століття.

У магістерській роботі вперше:

- **введено до наукового обігу** (або систематизовано) аналіз специфічних екуменічних ініціатив Йосипа Сліпого періоду його перебування у Римі в контексті рішень Другого Ватиканського Собору;
- **здійснено спробу комплексного висвітлення проблеми** тягlosti та трансформації екуменічних ідей від А. Шептицького до Й. Сліпого, що дозволило виявити спільне богословське коріння та відмінності в інструментах реалізації діалогу.

Отримали подальший розвиток теми:

- **висвітлення ролі** Велеградських з'їздів та Унійних з'їздів у Львові як фундаменту для практичного екуменізму в українському контексті;
- **аналізу впливу** політичного тиску тоталітарних режимів на формування концепції «Церкви-мучениці» як особливого чинника єднання християн у працях обох митрополитів.

Удосконалено:

- **висвітлення порівняльної характеристики** підходів до екуменізму: «екуменізму молитви та порозуміння» Андрея Шептицького та «екуменізму свідчення і патріархального устрою» Йосипа Сліпого.

Практичне значення отриманих результатів. полягає у можливості їх використання для поглиблення сучасного міжконфесійного діалогу в Україні та за її межами. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в освітньому процесі, зокрема у викладанні курсів з історії церкви, екуменізму та релігієзнавства. Окрім цього, результати роботи слугуватимуть корисним ресурсом для духовенства, релігійних і громадських організацій, які прагнуть розвивати співпрацю між різними конфесіями. Висновки та рекомендації можуть бути використані для подальшого вивчення екуменічної спадщини Андрея Шептицького та Йосипа Сліпого.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2024-2025 роках.

Структуру роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, вісім підрозділів, висновки, перелік використаних джерел і літератури (всього 89 позицій). Основний зміст висвітлено на 77 сторінках, загальний обсяг роботи становить 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Екуменізм, як рух за відновлення єдності християнських церков, є важливим аспектом сучасного релігійного та соціального життя. У цьому розділі буде розглянуто теоретичні аспекти екуменічної діяльності, зокрема її зародження, основні цілі та напрямки, а також значення цього руху в релігійному контексті. Особливу увагу буде приділено аналізу розвитку екуменічного руху, його впливу на релігійне життя та правовому статусу екуменізму в Католицькій Церкві. Розгляд цих аспектів дозволить краще зрозуміти роль екуменізму в сучасному християнстві та його вплив на міжконфесійні відносини.

1.1. Зародження екуменічного руху та його ціль

Питання екуменізму та пов'язаних із ним процесів досі не отримали такого рівня опрацювання й розвитку у світовій практиці, як багато інших сфер міжлюдських відносин. Через це виникає необхідність чіткого визначення основних понять, що використовуються в цій царині. Найважливішими серед них є терміни «екуменізм» і «екуменічний рух». Проте у науковій та публічній площині ці терміни часто тлумачать по-різному, а їх використання нерідко є непослідовним. Щоб краще зрозуміти зміст екуменічної проблематики, слід окреслити значення зазначених понять. Спершу обидва терміни мали однакове значення й позначали прагнення християнських спільнот до відновлення єдності між собою та відповідні зусилля в цьому напрямі¹.

З розвитком екуменічної думки та змін у сучасному релігійному середовищі поняття «екуменізм» і «екуменічний рух» перестали бути

¹ Див. Возняк С., Любчик В. Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. С. 107

тотожними. Кожне з них набуло окремого змісту та акцентує увагу на різних аспектах. Сучасні дослідження у сфері релігієзнавства та богослов'я все частіше підкреслюють важливість розрізнення цих понять. У науковій і богословській літературі основний акцент здебільшого робиться саме на єкуменічному русі, який вивчається ширше й глибше, ніж єкуменізм як ідеологічна чи духовна концепція. Це призвело до того, що в багатьох текстах терміни застосовуються як синоніми, що, однак, не зовсім коректно. Один із провідних дослідників у цій сфері, Кисельов О., звернув увагу на потребу чіткого розмежування цих понять і присвятив цій темі значну частину своєї наукової праці, прагнучи встановити їхнє точне значення та окреслити відмінності².

Виходячи з викладеного, термін «єкуменізм» слід розуміти як сукупність ідей, вчення та теоретичних підходів, які обґрунтовують необхідність єдності християнських конфесій і спрямовані на досягнення цієї мети. Це, передусім, концептуальна основа, що формує бачення єдності Церкви. У свою чергу, поняття «єкуменічний рух» охоплює практичний вимір цієї ідеї – конкретні дії, ініціативи, заходи, зустрічі та співпрацю, що реалізуються в межах прагнення до християнської єдності. Основна увага учасників об'єднавчих процесів зазвичай зосереджена саме на цьому практичному аспекті. Саме тому термін «єкуменічний рух» найчастіше використовується в контексті обговорення поділу християнських церков, і він є домінантним у більшості досліджень, присвячених питанням християнської єдності. Більше того, в останні роки це поняття почали застосовувати і щодо міжрелігійної співпраці, коли йдеться про пошуки спільного ґрунту між представниками різних віросповідань³.

Проблема термінологічного визначення та змістового наповнення понять, пов'язаних з єкуменізмом, залишається малодослідженою і недостатньо розробленою як у богословських працях, так і в релігієзнавчій літературі. Хоча єкуменізм є важливою складовою суспільно-релігійного життя, до його

² Кисельов О. Феномен єкуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 74

³ Див. Гарнонкур Ф. В мирі Господу помолімся : до богослов'я літургії та християнської єдності. Інститут історії Церкви Українського Католицького ун-ту. Львів : Видавничий відділ «Свічадо», 2004. С. 74

термінологічного осмислення ще не вироблено єдиного підходу. Упродовж останніх десятиліть, особливо після певного сповільнення та занепаду активності екуменічного руху, науковці дедалі частіше почали звертатися до теоретичного підґрунтя цього явища. Таке зацікавлення спричинило посилення уваги до систематизації понять, розроблення класифікацій, типологій і чіткого розмежування ключових термінів. У контексті цієї тенденції можна очікувати, що в майбутньому наукове осмислення терміно-поняттєвої бази екуменізму буде поглиблено, що дозволить уникнути змішування понять і посприє формуванню цілісного уявлення про цю важливу частину міжцерковного діалогу⁴.

Історично ж зародження екуменічного руху пов'язане передусім із протестантським середовищем, яке стало першим ініціатором спроб об'єднання різних християнських течій. У другій половині XIX ст. в Європі набули поширення організації, що мали на меті налагодження братніх, толерантних стосунків між представниками різних протестантських конфесій. Саме в цьому середовищі поступово почав формуватись рух, орієнтований на ідеї єдності, порозуміння та взаємної підтримки християн. Особливо активний розвиток екуменічних ініціатив відбувався в Англії та США, де в середині XIX ст. виникли міжнародні християнські об'єднання, які стали основою подальших екуменічних процесів. Серед таких організацій варто відзначити Християнський союз молодих людей, заснований у 1844 р., Християнський союз молодих жінок, що з'явився в 1854 р., а також Всесвітню федерацію студентів-християн, утворену в 1895 р. Саме ці організації одними з перших почали застосовувати термін «екуменізм» у його сучасному розумінні, що надалі стало основою для формування цілого напрямку міжконфесійного діалогу⁵.

Одним із значущих результатів зусиль щодо релігійного об'єднання став скликаний у 1893 р. в швейцарській Женеві Всесвітній парламент релігій, у якому взяли участь не лише християни, але й представники інших релігійних

⁴ Див. Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. Київ : Гносис, 2001. С. 26

⁵ Гриневич В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі. Львів : Свічадо, 1998. С. 39

традицій, зокрема юдеї, мусульмани, буддисти та інші. Проте здебільшого початком організованого екуменічного руху вважають іншу подію – Всесвітню місіонерську конференцію, що відбулася в 1910 р. в шотландському Единбурзі. Ця конференція, як і багато інших екуменічних ініціатив того періоду, була організована протестантськими громадами. Головував на ній Джон Мотт – лідер методистської Церкви зі США, відомий своїми активними зусиллями щодо єднання християн⁶.

Варто також зазначити, що проведенню цієї конференції передувала інша важлива подія – конференція Федеральної ради Церков Христа, яка була створена у 1908 р. в Сполучених Штатах. Саме на ній особлива увага приділялася питанням співпраці між різними християнськими конфесіями. Поштовхом до активізації екуменічного руху стали кілька чинників, зокрема зростання напруженості в міжнародних відносинах і постійна загроза війни, яка викликала потребу в єдності християнських спільнот. Ще однією вагомою причиною була невдача протестантських місій у країнах Азії та Африки, що виявилася у недостатній ефективності поширення християнства серед місцевого населення. Усе це стимулювало пошук нових форм співпраці та взаєморозуміння між Церквами⁷.

У той самий період, коли активно розвивалася місіонерська діяльність, протестантські та англіканські місіонери зіткнулися з проблемою взаємного суперництва на одних і тих самих територіях, що значно заважало ефективному поширенню християнського вчення. Через це виникла необхідність у спільних діях, аби уникнути дублювання зусиль та конфліктів між представниками різних конфесій. Саме тому Місіонерська конференція, яка відбулася в 1910 р. в Единбурзі, стала знаковою подією, яку прийнято вважати початком сучасного екуменічного руху. Хоча її першочерговою метою було не тільки досягнення

⁶ Андрійовський Р. Вступ до екуменізму. Дрогобич : Видавництво Дрогобицької духовної семінарії, 2017. С. 84

⁷ Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ, 2009. С. 62

єдності у вірі, а й забезпечення миру між народами, що на той час було особливо актуальним⁸.

У 1907 р. в Гаазі протестанти й англіканці ухвалили рішення про координацію своїх зусиль задля збереження миру. Результатом стало створення спеціального комітету, який у 1914 р. організував міжнародну конференцію в Лозанні. Паралельно з цим, католицька сторона, яку представляв кардинал Дезіре Мерсьє, ініціювала проведення власної конференції в місті Льєж. Там, на тлі загрози Першої світової війни, було ухвалено декларацію про необхідність збереження миру, а також створено міжнародний комітет, що взяв на себе подальшу організацію руху. У 1915 р. відбулися два важливі з'їзди – в Лондоні та Берні – на яких цей рух отримав офіційну назву: Світовий альянс дружби між народами за посередництвом Церков⁹. Назва руху – Світовий альянс дружби між народами за посередництвом Церков – прямо вказує на його основну мету: сприяти налагодженню взаєморозуміння та зближенню між народами завдяки зусиллям релігійних спільнот. І донині ідея збереження миру залишається ключовою у межах екуменічної діяльності християнських Церков. Саме Місіонерську конференцію, яка відбулася в Единбурзі у 1910 р., вважають «колискою» екуменічного руху, адже саме після неї процеси, спрямовані на об'єднання християн, почали активно поширюватися по всьому світу та отримали широке визнання серед багатьох християнських конфесій і Церков¹⁰.

Згодом екуменічна ідея почала розвиватися у формі різних рухів і організацій, головна мета яких полягала в пошуку шляхів до об'єднання всіх християнських Церков. Варто зазначити, що прагнення до церковної єдності з'являлося задовго до виникнення сучасного екуменізму. У католицькому богослов'ї поняття екуменічного руху тлумачиться як бажання всіх християн повернутися до єдиної, неподільної Христової Церкви, якою вона була задумана

⁸ Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 86

⁹ Конфесієзнавчий Інститут Євангелічної федерації Німеччини. Що єднає? Що роз'єднує? Основи екуменічних знань. Львів, 2007. С. 12

¹⁰ Возняк С., Любчик В. Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. С. 184

з самого початку. Католицька Церква ще у Середньовіччі піднімала питання церковного єднання, особливо під час таких важливих Соборів, як Ліонський (1274), Флорентійський (1438) і Тридентський (1546). Утім, ці спроби були однобічними – вони передбачали приєднання інших християнських громад до Католицької Церкви. Незважаючи на це, їх вважають значущими кроками на шляху до відновлення єдності між християнами. Прикладами таких ініціатив є церковні унії з вірянами з різних країн, у тому числі й з українськими громадами, як, наприклад, Берестейська унія 1596 р. Проте подібні об'єднання не є прикладами сучасного екуменізму, оскільки не передбачали взаємного діалогу та співпраці, а були спрямовані на включення до структури однієї конфесії¹¹.

До 1910 р. в православному середовищі також висловлювались ідеї, пов'язані з єдністю християн, хоча ці ініціативи не набули таких великих масштабів і організаційного оформлення, як у протестантів. Православні богослови та ієрархи виражали готовність до діалогу і обговорювали можливість об'єднання з іншими християнськими конфесіями. Вони вважали це своїм внеском у розвиток екуменічного руху, хоча ці ідеї, як правило, залишались теоретичними і рідко переходили до конкретних дій¹².

Особливо варто згадати спроби, що виходили від Вселенського (Константинопольського) патріарха, який звертався до інших Православних Церков з пропозицією розглянути можливість діалогу і співпраці з іншими християнськими спільнотами. Однак реакція на ці звернення була здебільшого обережною або навіть негативною. Православна Церква в той час не була готова до відкритої співпраці з католиками та протестантами, за винятком деяких груп, що мали спільні корені з іншими християнськими конфесіями. Така стриманість свідчила про обережність і певну закритість до екуменічного процесу на ранніх етапах. Однак ситуація змінилась до 1920 р., коли Вселенський патріархат запропонував створення більш широкого об'єднання християнських Церков для

¹¹ Доброєр О. Екуменізм у контексті діалогу католиків та православних. Український історичний журнал «Колегія». 2001. №1. С. 6

¹² Див. Там само. С. 8-9

діалогу та співпраці. Ця ініціатива значно сприяла розвитку єкуменічного руху. Основною метою було зменшення недовіри, подолання ворожості, відмова від прозелітизму, а також зміцнення атмосфери любові, порозуміння і готовності разом боротися проти зла в світі. Однак основні кроки та розвиток єкуменічного руху були пов'язані з протестантами, які найбільш активно сприяли його розповсюдженню. Тоді найбільш відомими єкуменічними рухами стали «Віра та устрій» і «Життя та діяльність»¹³.

Представники різних Православних Церков активно долучилися до єкуменічного руху, беручи участь у важливих конференціях, таких як Стокгольмська (1925), Лозаннська (1927), Оксфордська (1937) та Единбурзька (1937). На основі трьох протестантських рухів і завдяки численним зустрічам і подіям була заснована Єкуменічна Рада Церков. Це відбулося на конгресі в Амстердамі в серпні 1948 р. У створенні цієї організації активно брали участь англіканці, методисти, православні та деякі інші протестантські течії. До складу Ради увійшли більшість протестантських та православних спільнот, а також старокатолицька Церква¹⁴.

Однак католики не брали участі в цих ініціативах і до цього часу не є членами цієї Ради, яка з того часу стала основним координаційним органом світового єкуменічного руху. Згодом організація змінила свою назву на сучасну – «Всесвітня Рада Церков», хоча в деяких публікаціях можна зустріти її також як «Світова Рада Церков»¹⁵. Метою цієї організації було створення міжхристиянського форуму для урегулювання догматичних і канонічних розбіжностей між Церквами. Спочатку ця організація зустрічала певну настороженість серед православних, але з часом деякі Православні Церкви почали ставати її членами. Важливо зазначити, що ВРЦ не є «Супер-Церквою»,

¹³ Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ : Наукова думка, 2004. С. 92

¹⁴ Доброєр О. Єкуменізм у контексті діалогу католиків та православних. Український історичний журнал «Колегія». 2001. №1. С. 9

¹⁵ Napiórkowski C., Koza S. Być chrześcijaninem dziś za red. M. Rusecki. Lubin, 1994. S. 632

яка б мала владу над іншими Церквами, і не виступає як найвищий керівний орган для своїх членів¹⁶.

Всесвітня Рада Церков – це добровільне об'єднання християнських Церков, які визнають Ісуса Христа Богом і Спасителем. Рада не має влади над своїми членами, а лише координує їхні зусилля, спрямовані на єдність, братерство та порозуміння. Вона є міжнародною організацією, створеною для сприяння діалогу між християнами і об'єднує лише ті спільноти, які визнають Христа. Ця організація не включає релігії, які не сповідують християнство, як юдаїзм, іслам, буддизм та інші. Основною метою Ради є єднання християн та розв'язання спільних проблем через обговорення віри, моралі, соціальних питань та миротворчості. Члени Ради регулярно збираються на асамблеї та конгреси, де обговорюють різні питання віри, практики та богослов'я. Згідно з сучасними українськими релігієзнавцями, основною метою єкуменічного руху є розробка доктрини, яка визначить сутність та умови єдності християнських Церков. Це включає два ключові завдання: перше – створення теоретичної основи для єкуменізму, і друге – практичні кроки для досягнення єдності між Церквами.

Єкуменічні відносини можуть проявлятися на двох рівнях: релігійному та нерелігійному. Релігійний рівень включає співпрацю у вивченні Біблії, богословський діалог з догматичних питань, спільні молитви, богослужіння і місіонерську діяльність. Нерелігійний рівень охоплює співпрацю в галузях медицини, освіти, захисту прав людини, боротьби з бідністю, охорони природи та антимілітаристські ініціативи. Усі Церкви визнають важливість такого діалогу та співпраці, спираючись на біблійні тексти, зокрема на ідею про єдність людства, яка закладена в принципах співжиття та діяльності Церкви¹⁷.

Основою Церкви є принцип єдності всіх людей під єдиним Богом, що втілюється в братерстві та любові. Святе Письмо містить численні заклики до єдності, які подаються як основа єкуменічного руху. Христос і апостоли

¹⁶ Доброєр О. Єкуменізм у контексті діалогу католиків та православних. Український історичний журнал «Колегія». 2001. №1. С. 9

¹⁷ Антонович З. Знаки часу: до проблеми порозуміння між Церквами. Київ: Сфера, 1999. С. 318

акцентують на необхідності об'єднання християн у спільноті віри. Відповідно до цих біблійних текстів, екуменізм стає не додатковим, а невід'ємним аспектом місії Церкви. Для прихильників екуменізму, цей рух означає відновлення духовної єдності християн, відмову від поділів і відчуженості, а також відродження єдності у Таїнствах, вірі та адміністративній структурі Церкви. Вони вважають, що це має бути не лише формальним діалогом, але й відновленням істинної єдності серед віруючих¹⁸.

Однак екуменічний рух зустрічає значну опозицію, особливо серед деяких релігійних груп. Протистояння йому висловлюють лефевристи та седевакантисти, які відмовляються від екуменізму, орієнтуючись на стародавні католицькі доктрини. Серед протестантських спільнот теж є противники екуменізму, такі як апостольська церква, адвентисти та п'ятдесятники. Протидіють екуменічним тенденціям і консервативні групи в США, зокрема Американська рада християнських церков, яка займає крайню позицію проти цього руху¹⁹.

Основним завданням Всесвітньої Ради Церков та екуменічного руху в цілому є пошук шляху до єдності всіх християн у світі. Різні християнські спільноти визнають проблему поділу, сприймаючи її як «рану» на тілі Церкви Христа, що негативно впливає на їхню свідчену віру, а також створює біль для самих віруючих. Вони відчують потребу вирішення цієї проблеми внутрішнього розколу і відчуження між різними християнськими громадами. Для цього, керуючись настановою Христа «щоб усі були одно», християни різних конфесій намагаються знайти шляхи об'єднання через взаємне пізнання, обговорення віри, богословських поглядів, спільне вивчення Біблії та молитви. Однак, через різні уявлення про суть Церкви і різні погляди на віровчення, досягнення єдиної моделі об'єднання виявляється складним завданням.

¹⁸ Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. Київ : Гносис, 2001. С. 33

¹⁹ Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 73

Активні спроби до відновлення єдності серед християн почалися у середині XX ст., зокрема з початком 1960-х рр., коли православні активно долучилися до єкуменічного руху, а пізніше, у другій половині десятиліття, активно приєдналися католики, які на сьогодні є найбільш прогресивною силою в цьому процесі. Однак від 90-х рр. XX ст., після розпаду Радянського Союзу, ситуація змінилася, коли на пострадянському просторі розпочався процес переформатування церковних структур. Російська Православна Церква різко відреагувала на легалізацію Української Греко-Католицької Церкви, розглядаючи її як загрозу для єкуменічних відносин. Цей процес викликав невдоволення через поширення католицизму та протестантизму на території колишнього СРСР, і з того часу єкуменічний рух опинився в стагнації²⁰.

Сучасний єкуменічний рух зазнав помітного спаду, і багато експертів зазначають, що його розвиток значно уповільнився. Як відзначає Ф. Гарнонкур, «єкуменічний ентузіазм значною мірою згас, ініціативи в єкуменічному напрямку стають все рідшими, інтерес до єдності християн вже не має загального характеру, і його можна помітити лише в окремих особах»²¹. Це відображає загальний стан єкуменічного руху сьогодні, коли напруженість між основними християнськими конфесіями, зокрема між католиками та православними, не лише не зникає, а й наростає. Окрім цього, значну роль у цьому процесі відіграє посилення конфесійного фундаменталізму та полемічних настроїв, що веде до ще більшого розриву між різними релігійними громадами²².

Згідно з думкою Глави Української Греко-Католицької Церкви, Блаженнішого Святослава Шевчука, єдність між християнами не може бути досягнута через політичний тиск або декларації, що базуються на національних чи державних інтересах. Він підкреслює, що справжній діалог та шлях до єдності можуть початися тільки тоді, коли християни будуть вільними від впливу

²⁰ Доброєр О. Єкуменізм у контексті діалогу католиків та православних. Український історичний журнал «Колегія». 2001. №1. С. 10

²¹ Гарнонкур Ф. В мирі Господу помолімся : до богослов'я літургії та християнської єдності. Інститут історії Церкви Українського Католицького ун-ту. Львів : Видавничий відділ «Свічадо», 2004. С. 77

²² Мартинюк Е. Єкуменізм, конвергенція, єдність. Єкуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. Київ : Гносис, 2001. С. 32

геополітики та земних владних структур, від втручання зовнішніх чинників. Лише в атмосфері взаємної поваги, прощення та миру, без політичного та національного підґрунтя, можлива реальна зустріч і з'єднання християнських Церков у їхній істинній єдності.

1.2. Роль екуменічного руху в релігійному житті

Сучасний екуменізм як рух виник у XX ст., а точку відліку його офіційного початку встановлюють на 1910 р. Важливим аспектом є те, хто є суб'єктами екуменічного руху. У деяких визначеннях ці суб'єкти не зазначені, в інших вони представлені як церкви. Однак багато дослідників підкреслюють, що основними учасниками екуменізму є не інституції (церкви чи деномінації), а самі християни або їхні спільноти. Крім того, у різних трактуваннях екуменізм подається як рух, спрямований на єдність церков, що є основною метою руху²³.

Як зазначає Райзер К., сьомий генеральний секретар Всесвітньої ради церков, питання християнської та церковної єдності є «серцевиною традиційного екуменічного погляду» і визначається як основна мета існування цієї організації²⁴. Однак екуменічні організації не обмежуються лише Всесвітньою радою церков. В світі існують також численні національні та регіональні ради церков, які активно займаються питаннями екуменізму. Крім того, налічується понад сто двосторонніх богословських діалогів, багато з яких не мають жодного відношення до ВРЦ. Варто зазначити, що Римо-католицька церква, найбільша християнська конфесія, не є членом Всесвітньої ради церков, але вона активно бере участь у просуванні християнської єдності²⁵. Розглядаючи поняття екуменізму та екуменічного руху, можна визначити їх наступним чином: екуменізм – це рух, спрямований на зближення та єдність християн; екуменізм –

²³ Возняк С., Любчик В. Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. С. 164

²⁴ Андрійовський Р. Вступ до екуменізму. Дрогобич : Видавництво Дрогобицької духовної семінарії, 2017. С. 61

²⁵ Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 39

це рух, у якому християни прагнуть до своєї єдності та зближення; екуменізм – це рух, що має на меті християнське зближення та єдність. Цікаво, що в католицьких підручниках з догматичного богослов'я можна зустріти терміни «єкуменічне богослов'я» та «богослов'я екуменізму». Тому, екуменізм можна розглядати не лише як рух за єдність і зближення християн, але й як напрямок богослов'я, що досліджує питання християнської єдності²⁶.

Екуменічний рух виник як прагнення християн до єдності, а згодом його принципи стали основою для відносин не тільки між християнами, але й між християнами та представниками інших релігій. Е. Мартинюк аналізує екуменізм у контексті процесів конвергенції, глобалізації, вельтізації та діалогу, продовжуючи традицію, започатковану німецьким релігієзнавцем Г. Фріком. Він визначав «конвергенцію» як паралельні процеси в релігіях, а з другої половини ХХ ст. цей термін почав використовуватися для позначення процесів зближення релігій. Конвергенція охоплює такі релігійні тенденції: співробітництво релігій у соціальній сфері, прагнення до об'єднання різних деномінацій і створення єдиної світової релігії²⁷.

Мартинюк Е. включає до конвергенційних процесів не лише екуменічний рух, але й вельтізацію та діалог. Вельтізація передбачає створення всесвітніх організацій, до яких входять представники різних релігій, і у християнстві її можна побачити в утворенні Всесвітньої ради церков. Крім того, екуменічний рух і співробітництво християн у розв'язанні глобальних проблем також є частинами глобалізаційних процесів у релігійній сфері. Діалог між релігіями, за словами автора, є частиною конвергентного процесу, оскільки він сприяє розвитку толерантних відносин, співробітництва та зближення віровчень²⁸.

Британський соціолог Кур'є Р., також поділяє думку, що екуменізм є відповіддю на секуляризацію. На його думку, екуменічний рух виник як реакція

²⁶ Гарнонкур Ф. В мирі Господу помолімся : до богослов'я літургії та християнської єдності. Інститут історії Церкви Українського Католицького ун-ту. Львів : Видавничий відділ «Свічадо», 2004. С. 77

²⁷ Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. *Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні*. Київ : Гносис, 2001. С. 26-36.

²⁸ Там само. С. 34

на зниження ролі релігії в індустріальному суспільстві, що, зокрема, проявляється у зниженні числа членів релігійних громад. Кур'є аналізував британський методизм, де спостерігав, що, якщо колишні розколи в релігійних організаціях виникали через незадоволеність мирян (непосвячених), то рух за об'єднання церков переважно був ініційований священиками. У своєму аналізі соціолог вказує, що бажання об'єднати різні релігійні організації є спробою замінити пряме зростання релігійних громад на опосередковане – через об'єднання різних церков і деномінацій. Однак з історії британського методизму Кур'є робить висновок, що не можна однозначно стверджувати, що консолідація церков і деномінацій перешкоджає їхньому занепаду, і навіть менш очевидним є те, що це об'єднання може призвести до релігійного відродження²⁹.

З іншого боку, існують також думки, які виступають проти спрощеного тлумачення екуменізму як захисної реакції християнства на секуляризацію. Багато мислителів стверджують, що таке трактування є надмірно спрощеним і не дає повного уявлення ані про сам екуменізм, ані про процес секуляризації. Адже проблема християнської єдності не обмежується тільки онтологічним статусом християнських церков і деномінацій, а стосується і відносин між різними національними культурами, які ці церкви представляють. З початком останньої третини XX ст., коли екуменічний рух стабілізувався і отримав інституційну форму, постало нове питання – діалог з представниками інших релігій. Цей процес був зумовлений швидким зростанням церков і деномінацій в Африці та Азії, де проблема співіснування з іншими релігіями була не лише теоретичною, а й практичною. Наприклад, на II Ватиканському соборі Римо-католицька церква порушила питання про відносини з нехристиянськими релігіями, що знайшло своє відображення в Декларації про відносини церкви до нехристиянських релігій 1965 р. У цих регіонах християнство часто асоціюється з західною культурою, тому співіснування християнства з іншими релігіями здебільшого сприймається як співіснування різних культурних традицій. З часом ця проблема

²⁹ Див. Антонович З. Знаки часу: до проблеми порозуміння між Церквами. Київ: Сфера, 1999. С. 302

розвинулася з питання культурного співіснування до питання про онтологічний статус різних релігій³⁰.

Британський соціолог Вілсон Б., в свою чергу, зазначає, що єкуменічні процеси в церквах активізуються, коли ці релігійні інститути перебувають у кризовому стані. За його словами, об'єднання церков відбувається тоді, коли ці інституції стають слабкими, коли спостерігається зменшення кількості прихожан і розмиття чітких меж між різними релігійними віровченнями. Вілсон також підкреслює, що питання християнської єдності зазвичай більше турбують священиків, а не мирян, оскільки для духовенства це є шансом зміцнити свій соціальний статус і відновити вплив на секуляризоване суспільство³¹.

Єкуменічний рух акцентує увагу на необхідності діалогу з представниками інших релігій, проте він не ставить під сумнів істинність чи хибність будь-якої релігії чи їх рівність в духовному контексті. Відносини між релігіями також іноді розглядаються як частина більш широкого єкуменізму, який охоплює взаємодію християн з послідовниками інших вірувань, таких як юдейство, іслам, буддизм, індуїзм, зороастризм, даосизм, конфуціанство, джайнізм, сикхізм, синтоїзм, а також нові релігійні рухи. Американський дослідник Фен П. визначає цей широкий єкуменізм як офіційний рух, що сприяє діалогу між християнами та віруючими інших релігій, і зазначає, що він є відносно новим феноменом³².

Таким чином, єкуменізм може розглядатися як рух, що заохочує діалог і зближення між християнськими віросповіданнями і послідовниками інших релігій. Хоча одна з основних рис єкуменічних відносин полягає у зближенні християн, окремі випадки взаємодії між представниками двох церков можуть не бути безпосередньо пов'язаними з проблемою християнської єдності. Наприклад, взаємні вітання між патріархами Константинополя та папами римськими на свята Різдва та Пасхи можуть бути простими актами ввічливості.

³⁰ Див. Кисельов О. Феномен єкуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 103

³¹ Див. Андрійовський Р. Вступ до єкуменізму. Дрогобич : Видавництво Дрогобицької духовної семінарії, 2017. С. 195

³² Гарнонкур Ф. В мирі Господу помолімся : до богослов'я літургії та християнської єдності. Інститут історії Церкви Українського Католицького ун-ту. Львів : Видавничий відділ «Свічадо», 2004. С. 95

Однак, коли ці ж вітання розглядаються в контексті документів, як у випадку збору «Томос Агапіс», вони стають важливими для екуменічних відносин між цими церквами. Місіонерська співпраця також залишається важливою частиною екуменічного руху³³. Загалом, західні соціологи сходяться на тому, що фактори, такі як зростання секуляризації, криза церков та розвиток технологій, стали основними причинами виникнення екуменізму.

Співпраця в рамках екуменічного руху, особливо у соціальних питаннях, не тільки сприяє зближенню різних християнських деномінацій, але й поглиблює їх взаєморозуміння і підтримку. Пошук єдності серед християн часто асоціюється з боротьбою за мир і соціальну справедливість у світі. Мотиви такої співпраці можуть бути інтерпретовані по-різному. Одні вважають, що метою є «залучення в дужки» розбіжностей і зосередження на тому, що об'єднує, інші – бачать у цьому можливість для поступового доктринального зближення. Однак для самої соціальної діяльності різниця в інтерпретаціях цілей не є критичною, оскільки співпраця може бути корисною, навіть якщо у кожної сторони є власні мотиви та цілі. Наприклад, коли християни об'єднуються для благодійних ініціатив, спрямованих на допомогу соціально незахищеним, їхня мета – полегшити страждання людей. У такому випадку важливо не те, як саме інтерпретуються ці зусилля – як прояв єдності чи як крок до її досягнення. Важливішим є те, що така співпраця свідчить про наявність толерантності між учасниками, їх близькість у соціальних питаннях і відсутність значних розбіжностей у їхніх поглядах³⁴.

Глибоке вивчення екуменізму допоможе не лише краще зрозуміти сучасний стан християнства та передбачити його подальший розвиток, але й розібратися в сутності міжрелігійного діалогу, який є важливим для майбутнього світової спільноти. Отже, екуменізм не є сталим або одноманітним явищем, оскільки він змінюється та має свої регіональні особливості в процесі розвитку.

³³ Квік А. Проблематика екуменізму в Католицькій Церкві до II Ватиканського собору: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політолог. студії. Львів: ЛНУ імені Ів. Франка, 2021. №34. С. 47

³⁴ Возняк С., Любчик В. Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. С. 203

Екуменізм не лише змінює взаємини між церквами та деномінаціями – перетворюючи їх від просто співіснування та конкуренції на ринку духовних послуг до взаємного визнання, співпричастя і об’єднання – але й еволюціонує в процесі взаємодії з секуляризованим світом, християнськими громадами, які не є частиною руху, та з іншими релігіями.

1.3. Екуменізм в праві Католицької Церкви

У Католицькій Церкві існує чітка правова структура, що регулює всі аспекти її діяльності. Оскільки екуменізм став частиною її практики відносно нещодавно, відповідно й екуменічні норми були сформовані протягом останніх кількох десятиліть. Проте католицьке законодавство в цій галузі є досить чітким, послідовним і прозорим. Основу цієї правової системи складають постанови II Ватиканського Собору, які стали основою для всіх подальших документів, що стосуються екуменізму, зокрема й юридичних актів. Згідно з канонічним правом, закони, постанови та рішення для всіх вірних Католицької Церкви може ухвалювати найвища влада Церкви – Римський папа та Колегія Єпископів. Вони є основними законодавчими органами, що діють окремо, кожен у межах своїх повноважень, і не суперечать один одному³⁵. На сьогоднішній день найвища влада в Католицькій Церкві, зокрема й законодавча, належить Римському архієрею. Колегія Єпископів зазвичай здійснює цю владу разом з папою на вселенських соборах. Останній з таких соборів – II Ватиканський, на якому було сформульовано чітку екуменічну позицію та основи екуменічної діяльності Католицької Церкви³⁶.

³⁵ Kodeks prawa kanonicznego 1983. Kan. 331., 336 URL: https://www.katolicki.net/ftp/kodeks_prawa_kanonicznego.pdf (дата звернення: 30.04.2025)

³⁶ Квік А. Проблематика екуменізму в Католицькій Церкві до II Ватиканського собору: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Вісник Львівського університету. Серія: Філосо.-політолог. студії. Львів: ЛНУ імені Ів. Франка, 2021. №34. С. 42

II Ватиканський Собор не лише визначив екуменічний підхід Церкви, але й закріпив принципи правового характеру, які пізніше стали частиною канонічного права Церкви. Було затверджено принцип, за яким католики повинні активно співпрацювати з іншими християнами, аби відновити ту єдність, яка існувала в Церкві в перші тисячу років її існування, до поділів, що сталися згодом³⁷. Основним документом з цього питання став Декрет про екуменізм, який отримав назву «Unitatis redintegratio»³⁸. Католицька Церква, представлена на Соборі католицькими єпископами з усього світу та спільнотами-Церквами, що входили до її складу, окреслила свою позицію щодо екуменізму та християнських спільнот, які не є частиною Католицької Церкви. У Догматичній конституції про Церкву «Lumen Gentium»³⁹ було остаточно змінено твердження про те, що Христова Церква є лише Католицькою Церквою. Натомість було запропоновано ідею про рівність і тотожність конфесійних спільнот християнського світу. Таким чином, визнано, що існують й інші християнські Церкви, які перебувають поза католицькою спільнотою, але також є Церквами. У документі підкреслено важливість пошуку порозуміння серед усіх християн не лише через діалог, але й через практичні дії, зокрема у сфері взаємних відносин, спілкування у вірі, святих таїнствах, богослужіннях тощо. При цьому акцентується, що існують різні рівні наближення інших християн до католиків. Одні з них мають схожі погляди та позиції з основних питань, в той час як інші значно відрізняються від католиків⁴⁰. Таким чином, було встановлено пріоритет екуменічних діалогів, адже з тими, з ким менше розбіжностей, легше знайти спільну мову і досягти порозуміння, що сприяє швидшому досягненню єдності. Згідно з цією логікою, найбільшу спорідненість у питаннях віри, святих таїнств, церковної традиції та правових практик має Православна Церква, яка найбільш цілісно зберегла

³⁷ Поспішил В. Східне католицьке церковне право. Львів : Свічадо, 2006. С. 473

³⁸ Decree on ecumenism. Unitatis redintegratio. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html (дата звернення: 26.04.2025)

³⁹ Dogmatic constitution on the church. Lumen gentium. Solemnly promulgated by his holiness pope Paul vi on november 21, 1964. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html (дата звернення: 26.04.2025)

спільну християнську спадщину. Протестантська спільнота дещо відрізняється, оскільки заперечила деякі основні істини віри, поставила інші пріоритети та змінила структуру і святі таїнства. Проте всі не католики – як православні, так і протестанти – залишаються частиною Христової Церкви. Декрет про єкуменізм згодом отримав назву великої хартії єкуменічного руху⁴¹.

Особливо важливим стало те, що Католицька Церква визнала своєю відповідальністю і необхідністю активно брати участь у світовому єкуменічному русі, а також дозволила своїм вірним і заохотила їх до активної участі в єкуменічних ініціативах: «Старання про відновлення єдності між усіма християнами є одним з найважливіших намірів священного II Ватиканського Собору ... Цей священний Собор з радістю спостерігає, як все більше католиків беруть участь в єкуменічній діяльності, і доручає єпископам у всьому світі пильно її підтримувати та правильно нею керувати»⁴². Цим документом Церква дала поштовх і схвалення католицькому єкуменізму.

На самому початку зазначеного тексту визначено поняття єкуменічного руху та його учасників: «У цьому русі до єдності, що зветься єкуменічним, беруть участь всі, хто призиває Триєдиного Бога та визнає Ісуса Господом і Спасителем...»⁴³. Згодом цю концепцію було ухвалено всіма учасниками єкуменічного процесу. Завдяки цьому чітко визначилися межі застосування документа та учасників єкуменічної діяльності – це християни, які визнають Пресвяту Трійцю та Ісуса Христа як Бога. Координацію єкуменічної діяльності та нагляд за її реалізацією, а також запобігання порушенням у цій сфері було доручено єпископам як безпосереднім пастирям вірних.

Постанови II Ватиканського Собору застерігають від неправильних підходів у єкуменічних відносинах, зокрема від фальшивого іренізму, тобто прагнення до єдності за будь-яку ціну, навіть шляхом поступок щодо важливих

⁴¹ Поспішіл В. Східне католицьке церковне право. Львів : Свічадо, 2006. С. 473

⁴² Див. Квік А. Проблематика єкуменізму в Католицькій Церкві до II Ватиканського собору: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політолог. студії. Львів: ЛНУ імені Ів. Франка, 2021. №34. С. 43

⁴³ Див. Там само. С. 44

аспектів віри, доктринальних поглядів тощо. Хоча варто шукати спільні риси та елементи, їх слід радо визнавати, однак не можна ігнорувати визначні відмінності⁴⁴. Однією з важливих заяв Собору було те, що єкуменічний рух не слід розглядати як спосіб навернення християн інших конфесій або як прозелітизм. Крім того, не варто сприймати його як поступки у власних переконаннях заради здобуття прихильності вірних інших конфесій⁴⁵.

Єкуменічна позиція повинна сприяти налагодженню взаємин з іншими християнськими спільнотами, тому пошук дружби, братерства і духовної єдності має бути чітко визначений і регламентований, орієнтуючись на досягнення цілей єкуменізму. II Ватиканський Собор заклав основи правової дисципліни, підкреслюючи, що єдність не передбачає однорідності чи однаковості в структурі, поглядах і практиках. Католицька Церква, прагнучи до співпраці з іншими християнськими спільнотами, визнала і з повагою поставилася до їхніх традицій і переконань. Особливо високо оцінено Східні Церкви (православні), як найбільш близькі та такі, що зберегли повноту віри і святі таїнства⁴⁶.

Члени Собору зазначили, що для уникнення будь-яких непорозумінь, Церкви Сходу мають право управлятися відповідно до своїх традицій і правової дисципліни, що дозволяє їм піклуватися про своїх вірних. Дотримання цього принципу є важливим для збереження умов для відновлення єдності⁴⁷. Католицькі єпископи звернули увагу Східних Католицьких Церков на їх обов'язок очищення від чужих елементів і збереження справжньої східної традиції та правильних церковних практик. Це було зроблено з метою продемонструвати Православним Церквам щирість намірів католиків щодо спадщини християнського Сходу, підкреслюючи її значення та важливість у загальній християнській спільноті⁴⁸. Одним із важливих аспектів єкуменічних рішень II Ватиканського Собору стало визнання права Східних Церков на власні

⁴⁴ Стасяк З. Основи догматичного богослов'я. Львів : Місіонер, 1997. С. 293-294.

⁴⁵ Кисельов О. Феномен єкуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 111

⁴⁶ Стасяк З. Основи догматичного богослов'я. Львів : Місіонер, 1997. С. 294.

⁴⁷ Див. Там само. С. 294

⁴⁸ Stasiak M. Ekumeniczne aspekty kodyfikacji prawa kanonicznego Kościołów Wschodnich : RTK 23, 1976. S. 27

структури, спільноти та практики, тобто на збереження своєї автономії. Східним Католицьким Церквам відводилась важлива роль в екуменічних відносинах, оскільки вони змогли зберегти свою віру, обряди та канонічні традиції, водночас знайшовши єдність з Католицькою Церквою. У різних частинах Декрету про Східні Католицькі Церкви підкреслюється, що ці Церкви мають стати своєрідним мостом єдності між Католицькою та Православною Церквами, підтримуючи та поширюючи екуменізм⁴⁹.

У цьому декреті міститься багато правових норм щодо практичних відносин з представниками інших конфесій, зокрема з православними вірянами. Зокрема, були визначені принципи спільної участі в святих таїнствах (*communicatio in sacris*), таких як покаяння, євхаристія та миропомазання. Католикам дозволено приймати ці таїнства в православних Церквах, а православним – у Католицькій Церкві, але тільки в тих випадках, коли вірянин не має можливості отримати їх від священника своєї конфесії, тобто в особливих ситуаціях. Також дозволено взаємну участь католиків і православних у богослужіннях, а також вінчання між католиками і православними чи протестантами⁵⁰. Східним католицьким ієрархам було наказано встановлювати контакти з православними ієрархами на територіях, де знаходяться Східні Католицькі Церкви. Це підкреслює важливість співпраці між цими християнськими спільнотами. Крім того, особливу увагу в ставленні до інших християн та релігій приділено в іншому важливому документі – Декларації про релігійну свободу. Принцип релігійної свободи є актуальним і важливим у контексті екуменічних відносин, охоплюючи не тільки міжконфесійний діалог, а й міжрелігійні стосунки.

На II Ватиканському Соборі була прийнята Декларація про релігійну свободу, яка чітко визначає позицію Католицької Церкви щодо свободи совісті

⁴⁹ Декрет про Східні Католицькі Церкви «*Orientalium Ecclesiarum*». П. 24 URL: <https://www.scribd.com/document/849113095/04-Декрет-про-Східні-Католицькі-Церкви-Orientalium-Ecclesiarum-2014> (дата звернення: 30.04.2025)

⁵⁰ Див. Там само, п. 20-21

відповідно до християнського віровчення⁵¹. Основою соціального вчення є утвердження гідності людини, її свободи та прав. Принцип релігійної свободи ґрунтується на християнському розумінні людини та її свободи совісті. Бог, створивши людину, наділив її розумом, волею та вклав у її серце моральний закон, що дозволяє їй оцінювати свої вчинки та брати на себе відповідальність за них. Совість, як здатність до вільного вибору, є тим, що спонукає людину до моральності. У релігійній сфері поведінка людини визначається лише в тому випадку, якщо вона приймає релігійні настанови як авторитет. Це означає, що не може бути зовнішнього примусу в питаннях віри. Принцип релігійної свободи також передбачає повагу до релігійного вибору людини і заборону використання засобів, що можуть тиснути на совість або спричиняти психологічне насильство⁵².

Усвідомлення принципу релігійної свободи віруючими створює умови для екуменічного діалогу між різними конфесіями. Апостольська діяльність Католицької Церкви повинна сприяти цьому діалогу, виходячи з принципів, визначених на II Ватиканському Соборі: «Не прозелітизм, а братерський діалог між послідовниками Христа – діалог, що живиться молитвою, розвиває християнську любов і сприяє відновленню єдності між Ватиканом та Православними Церквами»⁵³. Інший важливий аспект принципу релігійної свободи, що згадується в Декларації, полягає в його реалізації в суспільстві. Політико-правова складова релігійної свободи ґрунтується на її філософсько-моральному розумінні. Свобода совісті є не лише правом кожної людини, але й правом громадянина, і це право повинно бути закріплене в законодавстві. Крім того, держава має гарантувати реалізацію цього права⁵⁴.

⁵¹ Шрайтер Р. Зміни у ставленні Римо-католицької Церкви до прозелітизму та місії. Релігійна свобода і права людини. Т. 3. Львів, 2004. С. 174

⁵² Див. Квік А. Проблематика екуменізму в Католицькій Церкві до II Ватиканського собору: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політолог. студії. Львів: ЛНУ імені Ів. Франка, 2021. №34. С. 48

⁵³ Див. Там само. С. 48

⁵⁴ Misztal H. Wolność religijna. Prawo wyznaniowe. Lublin, 2000. S. 208.

Сучасна правова база РКЦ в галузі екуменізму включає важливі документи, такі як постанови II Ватиканського Собору та Директиви основних норм і принципів екуменізму. Вони закладають правові основи для екуменічної діяльності, визначають методи та способи, через які розвиваються і поглиблюються відносини з християнами інших конфесій. Католицька Церква веде екуменічний діалог і підтримує стосунки в основному з двома напрямками християнства: православними та протестантами, при цьому важливою умовою є визнання Пресвятої Трійці та Ісуса Христа як Бога і Господа, а також наявність дійсного хрещення. Насамперед католики прагнуть до єдності з православними, оскільки вони зберегли всі основні істини віри, святі таїнства та традицію Церкви. По-друге, екуменічні зусилля спрямовані на протестантські громади, які найкраще зберегли церковну традицію і спадщину без значних змін. Важливо, що в правовому контексті чітко визначено, як саме Католицька Церква здійснює взаємодію з цими християнськими спільнотами і як підтримує їх участь у церковному житті.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного дослідження в першому розділі можна зробити кілька важливих висновків, що зародження екуменічного руху стало результатом прагнення християнських конфесій до відновлення єдності та співпраці, що стало особливо актуальним після століть релігійних конфліктів і поділів. Цей рух виник як реакція на розрізненість християнства та спрямований на побудову мирних відносин між різними християнськими спільнотами.

Основною метою екуменізму є досягнення повної єдності Церкви, зберігаючи при цьому повагу до різноманітних традицій і практик. Роль екуменічного руху в релігійному житті полягає в розвитку взаєморозуміння, братерства та співпраці між християнськими конфесіями. Він сприяє збереженню спільних християнських цінностей і поглибленню діалогу між

різними релігійними спільнотами, що дозволяє подолати історичні розбіжності і сприяє миру та єдності в релігійному контексті.

Екуменізм в праві Католицької Церкви закріплений у численних правових документах, таких як постанови II Ватиканського Собору і директиви екуменічної діяльності. Ці документи визначають методи і принципи взаємодії з іншими християнськими конфесіями, сприяючи розвитку відносин на основі рівності, поваги і взаємного розуміння. Водночас Католицька Церква приділяє особливу увагу збереженню власної ідентичності і традицій, зберігаючи екуменічний діалог без поступок у питаннях основних віровчень. Таким чином, екуменічний рух має стратегічне значення для відновлення єдності між християнськими церквами, сприяє розвитку взаєморозуміння між конфесіями, а також є важливим компонентом соціального і релігійного життя в контексті сучасного світу.

РОЗДІЛ 2

ДІАЛОГ МІЖ ЦЕРКВАМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МИТРОПОЛИТІВ А. ШЕПТИЦЬКОГО ТА Й. СЛІПОГО

Екуменізм є одним із найважливіших викликів і завдань сучасного християнства, адже він спрямований на подолання історичних розділень та відновлення єдності між Церквами. Особливе значення у цьому процесі має діяльність духовних провідників, які своїм прикладом, богословською думкою та пастирською практикою вказували шляхи до порозуміння між різними християнськими традиціями. Українська Греко-Католицька Церква, перебуваючи на межі між Сходом і Заходом, відігравала у цьому русі особливу роль, оскільки саме її ідентичність поєднує східну духовність із єдністю з Римським Апостольським престолом.

У цьому розділі ми зосередимо увагу на екуменічній діяльності двох видатних ієрархів УГКЦ – митрополита А. Шептицького та кардинала Й. Сліпого. Їхнє служіння охоплювало різні історичні обставини, однак об'єднувала спільна мета – пошук шляхів до діалогу і єдності між християнськими Церквами.

2.1. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького

Дослідження екуменічної діяльності А. Шептицького вирізняється значною складністю та багатогранністю, адже зачіпає не лише богословські й догматичні питання, але й про суспільно-політичні виміри, адже ідея церковної єдності у першій половині XX ст. була тісно пов'язана з національним життям, культурою та духовною ідентичністю українського народу. Саме тому розгляд

єкуменічної діяльності митрополита А. Шептицького вимагає багатопланового підходу, що враховує як внутрішньоцерковні реалії, так і загальноєвропейські процеси того часу.

Кардинал Любомир Гузар, аналізуючи генезу поглядів митрополита Шептицького на питання церковної єдності, у своїй праці «Андрей Шептицький – Митрополит Галицький (1901–1944): провісник єкуменізму» наголошує, що ці погляди можна з повним правом назвати єкуменічними. Він відзначає, що митрополит не лише піднімав тему єдності Церкви на богословському рівні, але й намагався втілити її в практичне життя, ведучи діалог із представниками православного духовенства, протестантських спільнот та навіть з діячами інших релігійних традицій. Саме тому Л. Гузар не вагається називати А. Шептицького одним із провісників сучасного єкуменічного руху, підкреслюючи його пророчий дар у баченні тих процесів, які згодом набули глобального значення в житті Вселенської Церкви⁵⁵.

Водночас слід зазначити, що не всі дослідники поділяють такий підхід. Деякі науковці, аналізуючи діяльність А. Шептицького та його сучасників, вважають більш доречним користуватися поняттям «Pre-Ecumenical Approach to Christian Unity» («передєкуменічний підхід до християнської єдності»). На їхню думку, ініціативи митрополита ще не можна повністю віднести до сучасного розуміння єкуменізму, сформованого в другій половині XX ст., але вони, безумовно, стали підґрунтям для подальшого розвитку цього руху⁵⁶.

Особливо цікавою у цьому контексті виглядає паралель, яку проводить Л. Гузар між вченням митрополита А. Шептицького в першій половині XX ст. та рішеннями Другого Ватиканського собору. У документах Собору, присвячених східним католицьким Церквам та єкуменізму, можна простежити ідеї, які у зародковій формі були вже присутні у творах і пастирській діяльності галицького

⁵⁵ Блощинський І. Єкуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького і патріарха Йосифа Сліпого. URL: <https://stsophia.us/en/ukrayinska-ekumenichna-diyalnist-mitropolita-andreya-sheptitskogo-i-patriarha-josifa-slipogo/> (дата звернення: 03.09.2025)

⁵⁶ Tretjakewitsch L. Bishop Michel d'Herbigny SJ and Russia. A Pre-Ecumenical Approach to Christian Unity. Das Östliche Christentum. Bd. 39. Würzburg, 1990. P. 43

митрополита. Йдеться, зокрема, про повагу до духовної спадщини Сходу, про необхідність діалогу між християнськими традиціями та про усвідомлення того, що шлях до єдності не може ґрунтуватися на примусі чи односторонніх поступках, а лише на щирому порозумінні та взаємному визнанні⁵⁷.

Відразу після свого вступу на митрополичий престіл Української Греко-Католицької Церкви митрополит А. Шептицький розпочав активну унійну діяльність, у якій бачив не лише богословське чи церковне завдання, але й глибоку історичну місію. Він усвідомлював, що поділи між християнськими Церквами завдають значної шкоди духовному та суспільному життю, і тому від самого початку свого архіпастирського служіння поставив перед собою мету – шукати можливі шляхи для відновлення церковної єдності. Важливим чинником його активності стали надзвичайні повноваження, які йому надав папа Пій Х, фактично уповноваживши митрополита діяти від імені Апостольської Столиці у питаннях, що стосувалися єдності Церков. Це дозволило йому виходити за межі звичайних архієрейських повноважень і провадити широку діяльність як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. А. Шептицький не обмежувався лише теоретичними міркуваннями, а розгорнув конкретні ініціативи. Інкогніто він здійснював поїздки до Білорусії та Російської імперії, де встановлював контакти з тими середовищами, які були прихильними до ідеї відновлення єдності з Католицькою Церквою. Він допомагав цим людям знаходити зв'язок з Апостольською Столицею, а також створював умови для їхньої освіти й формації: зокрема, організовував навчання білоруських студентів у Львові, Римі чи Інсбруку. У цьому проявлялася його далекоглядна стратегія: митрополит розумів, що для поширення ідей церковного єднання необхідно мати освічене духовенство й мирян, які зможуть стати провідниками такого процесу у своїх народів⁵⁸.

⁵⁷ Вегеш М. Екуменізм митрополита Андрея Шептицького. Україна. Європа. Світ. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Випуск 23*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 72-96.

⁵⁸ Ленчик В. Нарис історії Української Церкви, Львів 2003. С. 450.

Формуючи свої екуменічні плани, митрополит Андрей виходив із реалій часу та усвідомлював історичну необхідність консолідації українського народу. Він глибоко розумів, що внутрішні поділи між Церквами, особливо між православними та греко-католиками, послаблюють єдність нації, а відтак і саму перспективу її політичного й культурного розвитку. Тому для нього ідея об'єднання Церков була не лише релігійним завданням, але й передумовою для національної єдності. На його думку, подолання розділення між Заходом і Сходом України через церковне поєднання було необхідною умовою для того, щоб український народ зміг виступати єдиною духовною та культурною спільнотою. Разом із тим А. Шептицький ніколи не обмежувався вузьким національним виміром. Його бачення виходило за межі українського контексту й охоплювало всю перспективу вселенського християнства. Він вважав, що процес єднання українських Церков є водночас частиною більшої справи – вселенського об'єднання всіх християнських Церков. Саме тому його діяльність мала подвійний вимір: із одного боку, вона була спрямована на зміцнення української єдності, а з іншого – на служіння загальноцерковному, вселенському рухові до відновлення повної єдності у Христі⁵⁹.

Варто зазначити, що сам митрополит Андрей у своїх писаннях і промовах не користувався терміном «єкуменізм», який набув поширення пізніше, у другій половині XX ст., після Другого Ватиканського Собору. Він уживав радше слово «рух», підкреслюючи, що йдеться не про абстрактне богословське вчення, а про живий, динамічний процес пошуку єдності. У 1905 та 1907 рр., митрополит А. Шептицький здійснив дві таємні поїздки до Російської імперії, що саме по собі було вельми ризикованим і небезпечним кроком у політичних умовах того часу. Під час цих подорожей він відвідав найбільші духовні та культурні центри – Москву, Петербург прагнучи на власні очі оцінити ситуацію, а також зрозуміти перспективи унійної праці на теренах імперії. Його метою було не лише ознайомитися з настроями серед православного духовенства та інтелігенції, але

⁵⁹ Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та єкуменізм. *Богословія*. Том 65. Книги 1-4, Львів 2001. С. 47

й встановити контакти з тими середовищами, які виявляли прихильність до ідеї об'єднання Церков. Митрополит прагнув окреслити реальні можливості для того, щоб у майбутньому відкрити ширший простір для діалогу між католиками та православними⁶⁰.

Важливо відзначити, що, виступаючи на захист прав українців у різних державах та імперіях, А. Шептицький завжди дотримувався принципу рівності й не робив жодної різниці між західними та східними українцями. Він добре усвідомлював, що вони належать до різних церковних конфесій, зокрема до Греко-Католицької та Православної Церкви, однак це не ставало для нього підставою для поділу чи протиставлення. Навпаки, він бачив у цьому виклик та завдання – шукати шляхи до релігійного та національного єднання. Його праця в ділянці церковного поєднання завжди була спрямована як на православних, так і на католиків. А. Шептицький не прагнув до одностороннього приєднання чи поглинання однієї конфесії іншою; для нього важливо було створити атмосферу взаємоповаги та діалогу, у якій кожна сторона могла б зберегти свою духовну спадщину. Водночас він залишався переконаним, що відновлення повної єдності можливе лише у сопричасті з Римським Апостольським престолом, який він вважав центром вселенської єдності Церкви⁶¹.

Цю позицію митрополит сформулював особливо чітко у своєму баченні сутності екуменічної діяльності. Він наголошував: «Сутність будь-якої праці для церковного об'єднання повинна полягати в наступному: зробити все, щоб загальна думка наших братів – східних християн – змінилася таким чином, аби вони самі прагнули і добровільно шукали возз'єднання з центром католицької Церкви». У цих словах відображається глибока переконаність Шептицького, що справжнє поєднання може бути досягнуте тільки на основі добровільного

⁶⁰ Гладка Г. Екуменічні пошуки патріарха Йосифа Сліпого в контексті релігійної і суспільно-політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність*, Івано-Франківськ 2002. С. 78

⁶¹ Див. Там само. С. 79-80

бажання і внутрішньої готовності, а не через зовнішній примус чи адміністративні заходи⁶².

Ще у 1907 р. у своєму пастирському посланні до духовенства митрополит А. Шептицький пророчо зазначав, що наближається час, коли Церква буде покликана до надзвичайно важливої та водночас непростої праці – відновлення єдності між християнським Сходом і Заходом⁶³. Він наголошував, що це завдання є ідеалом та глибоким прагненням УГКЦ, а українське духовенство, слухаючись Божого провидіння, має зробити вагомий внесок у цю справу. Особливе розташування нашої Церкви, яка об'єднує у собі віру Заходу та східний обряд, ставить її у виняткове становище і надає можливість ефективно працювати задля відновлення церковної єдності⁶⁴. Ці слова митрополита виразно свідчать про його глибоке усвідомлення історичного покликання Греко-Католицької Церкви як посередника і будівничого мостів між двома християнськими традиціями. На його переконання, таку місію Церкві визначило саме геополітичне становище України. Від часів хрещення Русі вона духовно розвивалася між двома центрами християнського світу – грецько-візантійським і латинсько-римським. Прийнявши східний обряд від Візантії, але водночас перебуваючи поруч із латинською Європою, Русь-Україна природно стала місцем зустрічі та діалогу двох цивілізацій⁶⁵.

Заслуга митрополита А. Шептицького полягає в тому, що він чітко побачив і сформулював це покликання. Він вважав, що завдання Української Церкви полягає не лише в тому, щоб поєднувати у собі надбання Сходу і Заходу та залишатися об'єктом їхнього впливу, але й активно брати участь у діалозі між ними, стаючи дієвим чинником у справі зближення і єдності християнського світу. Характер українського греко-католицизму як природного посередника між православним Сходом і католицьким Заходом був зумовлений не лише

⁶² Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та екуменізм. *Богословія*. Том 65. Книги 1-4, Львів 2001. С. 34

⁶³ Шептицький А. Пастирське послання до духовенства «Зближаються часи...» від 26. XI, 1907 р. *Шептицький А. Пастирські послання 1899 – 1914 рр.* Львів : АРТОС, 2007. Т. 1. С. 64

⁶⁴ Див. Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. *Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні*. Київ : Гносис, 2001. С. 26-36.

⁶⁵ Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та екуменізм. *Богословія*. Том 65. Книги 1-4, Львів 2001. С. 47

геополітичним чинником, який формував духовну місію Церкви. Важливу роль відігравав і ще один аспект – історична бездержавність українського народу та зростання національно-визвольного руху на початку ХХ ст. Митрополит А. Шептицький чудово усвідомлював, що для успішної боротьби за відновлення незалежної української держави необхідною передумовою є духовна та церковна єдність. На його переконання, без братерського порозуміння між греко-католиками і православними, без подолання розколу історичної Київської Церкви неможливо було досягти справжньої національної консолідації. У цьому контексті він наголошував: «Справа з'єдинення церков має велике значення для українського народу. Єдність віросповідання є, може, конечною умовою і до національної солідарності, і може стати основою моральної злуки, глибокої єдності усіх, що почуваються українцями»⁶⁶.

Для А. Шептицького відновлення релігійної єдності на українських землях було не лише внутрішнім завданням, але й важливим орієнтиром для реалізації значно масштабнішої ідеї – єдності християн у вселенському вимірі. Він вважав, що приклад єднання у «рідній хаті» може стати дороговказом для інших народів і Церков, які також прагнуть подолати поділи й віднайти втрачений шлях до сопричастя. Саме цій великій справі – як у богословсько-теоретичному плані, так і в практичному пастирському служінні – митрополит Андрей присвятив усе своє життя. Як щирий екуменіст, А. Шептицький прагнув підтримувати живий і відкритий зв'язок із православними. Для цього він ретельно вивчав їхню історію, богослов'я, канонічне право, літургійну дисципліну, а також намагався налагоджувати особисті контакти з представниками православного духовенства та інтелігенції. Цей безпосередній діалог дозволив йому винести важливі уроки. Зокрема, він дійшов висновку, що православні можуть приймати ідею єдності, але лише тоді, коли вона не буде нав'язана⁶⁷.

⁶⁶ Див. Лукань В. Митрополит Андрей Шептицький і церковне мистецтво Галичини. *Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. 2008. С. 1-11.

⁶⁷ Див. Вегеш М. Екуменізм митрополита Андрея Шептицького. Україна. Європа. Світ. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Випуск 23*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 72-96.

Одним із головних висновків митрополита стало усвідомлення необхідності глибокої реформи самого поняття Унії. Він підкреслював, що щоб об'єднання мало екуменічну цінність, воно повинно відповідати своїм первісним задумам і уникати спотворених форм. Саме тому А. Шептицький рішуче виступав проти так званого «уніятизму», який полягав у вимозі, щоб православні, приєднуючись до Католицької Церкви, частково переймали латинський обряд чи елементи латинської культури. Він вважав, що такий шлях не веде до єдності, а лише створює нові перепони. З часом його погляди дедалі більше розвивалися та набували зрілості завдяки безпосередньому спілкуванню з православними. Він переконався, що концепцію унії в її старому розумінні необхідно залишити позаду, а натомість шукати нових, більш автентичних і справді екуменічних шляхів поєднання. Яскравим прикладом такого підходу стала його діяльність у зв'язку з Російською католицькою Церквою, де А. Шептицький мав значно ширші можливості діяти вільно й реалізовувати свої ідеї без тих обмежень, які накладалися на нього в межах власної митрополії. Навіть у надзвичайно складні часи Другої світової війни, у 1941–1942 рр., він продовжував діалог із православним духовенством та представниками інтелігенції. Виявляючи властиву йому гнучкість та відкритість, А. Шептицький наголошував на можливості пошуку іншого, можливо, кращого шляху до єдності, ніж ті, що застосовувалися в минулому⁶⁸.

Розповідаючи про екуменічну працю Великого Митрополита, неможливо оминати Велеградські конгреси – ініціативу, яку він фактично надихнув і якій дав перший імпульс як її перший голова. Починаючи з 1907 р., і далі з періодичністю раз на два роки аж до початку Першої світової війни, ці форуми стали простором системного, інтелектуально відповідального діалогу про єдність Церков. На Велеграді було артикульовано і богословськи вмотивовано тезу про рівність обрядів у Вселенській Церкві, вибудовано мережу однодумців,

⁶⁸ Вегеш М. Екуменічна спадщина митрополита Андрея Шептицького. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. С. 53-55

що щиро прагнули відновлення сопричастя, і закладено міцний догматично-еклезіологічний фундамент для екуменічного руху, який не зводився до тактики чи політичної кон'юнктури, а апелював до самої природи Церкви. У цьому ж ключі митрополит Андрей наполегливо звертався до православної ієрархії та інтелігенції з пропозиціями братнього порозуміння, свідомо знімаючи підозри та амбіції, які могли стати на заваді діалогові⁶⁹.

Водночас Шептицький наполягав на правильному розумінні папського примату: поєднання не означає підпорядкування «Патріархові Заходу», а натомість – визнання найвищого авторитету Римського Архиєрея як Отця й Пастиря всієї Вселенської Церкви. Така еклезіологічна чіткість була покликана розвіяти страхи латинізації та показати, що єдність мислиться ним як вірність власній традиції в межах повного католицького сопричастя. Від самого початку свого служіння митрополит задав високий моральний стандарт готовності до самопожертви. Уже в першому посланні 1901 р. він закликав духовенство «бути готовими до жертви крові за святу віру», чим визначив тон не лише пастирської постави, а й екуменічної стратегії: єдність не здобувається адміністративними заходами, а визріває у жертві, свідочстві та правді. Саме ця послідовна відданість справі єдності Церков і жертвна любов до Христа та свого народу стали підвалинами для початку його беатифікаційного процесу⁷⁰.

Нарешті, міра особистої посвяти А. Шептицького найяскравіше проступає у його приватному листуванні. В листі до кардинала Ежена Тіссерана від 26 грудня 1939 р. митрополит, усвідомлюючи драматизм епохи, формулює прохання, що межує з мученицькою обітницею: повторно благає передати Святішому Отцеві його готовність принести власне життя заради віри й єдності Церкви. «Повторюю ще раз прохання... щоби Святіший Отець... уповноважив мене померти заради віри і заради єдності Церкви», – пише він, з'єднуючи в одному реченні найвищу форму особистої жертвності з серцевиною свого

⁶⁹ Див. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. С. 73

⁷⁰ Див. Вегеш М. Екуменізм митрополита Андрея Шептицького. Україна. Європа. Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Випуск 23. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 72-96.

пастирського ідеалу. Це не риторика, а логічний підсумок усього шляху: від Велеграду й принципу рівності обрядів – до внутрішньої готовності покласти життя, аби єдність стала реальністю⁷¹.

2.2. Екуменічні ініціативи митрополита Йосипа Сліпого

Великим і вірним продовжувачем справи свого учителя, митрополита А. Шептицького, став його учень – Йосиф Сліпий. На перший погляд може скластися враження, що у сфері екуменізму він довгий час залишався ніби в тіні свого наставника, адже А. Шептицький був беззаперечним авторитетом і провідником унійного питання. Проте після звільнення з радянського ув'язнення та прибуття до Риму в 1963 р., Й. Сліпий чітко заявив про власне бачення та власний шлях в екуменічному діалозі. У словах, звернених до Папи Івана XXIII (сьогодні канонізованого як святого), відчувалася не тільки повага до свого попередника, але й новий погляд на примирення між Східною та Західною Церквами. Й. Сліпий мав глибокі знання про історію унійних процесів і добре усвідомлював складність питання християнської єдності. Його досвід і богословська мудрість привели його до висновку, що відповідальність за поділ християнства лежить не лише на одній стороні, а є спільною виною як Сходу, так і Заходу. Це було принципово новим і надзвичайно сміливим поглядом у той час, адже традиційно звинувачення у розколі лунали здебільшого з одного боку⁷².

У своїх виступах Й. Сліпий не уникав критичних зауваг щодо практики римо-католицького екуменізму, який, на його думку, часто прагнув формальної єдності, але не завжди був готовий до щирого і глибокого діалогу. Він наголошував, що справжнє порозуміння можливе лише тоді, коли сторони готові слухати одна одну і з повагою ставитися до духовної спадщини кожної традиції.

⁷¹ Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та екуменізм. *Богословія*. Том 65. Книги 1-4, Львів. 2001. С. 39

⁷² Гладка Г. Екуменічні пошуки патріарха Йосифа Сліпого в контексті релігійної і суспільно-політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність*, Івано-Франківськ 2002. С. 78

Саме тому Й. Сліпий із захопленням покликувався на постать Папи Івана XXIII, називаючи його мужем «героїчної смиренності». Для нього цей Папа був прикладом того, як можна визнати провину Заходу у розколі та водночас відкрити шлях до нового діалогу. Й. Сліпий повторював слова Папи: «Вина за роз'єднання спочиває на наших плечах». Це твердження не лише виражало глибоку покору, а й вказувало на відповідальність сучасних християн за подолання наслідків багатовікової схизми. Він підкреслював, що замість засуджувати та відштовхувати братів зі Сходу, необхідно з ними розмовляти, вести справжній діалог і будувати відносини на взаємній довірі. Саме такий підхід – відхід від осуду і крок до діалогу – став новим програмним баченням Йосифа Сліпого після його прибуття з неволі до Риму⁷³.

Екуменічна діяльність стала однією з головних ідейних осей життя та служіння Й. Сліпого. Як і його великий наставник митрополит А. Шептицький, він розглядав працю задля єдності християнських Церков не просто як теоретичне завдання, а як практичне і духовне покликання. Попри те, що його богословська й академічна підготовка була здебільшого в дусі схоластичної традиції, він завжди цікавився питаннями єдності Церкви, які тоді найчастіше називали «унійним питанням»⁷⁴.

Уже в студентські роки це зацікавлення набуло конкретних форм. Під час навчання в Римі, в Папському Григоріянському університеті, молодий Йосиф вирушив у 1922 р. до Велеграду – символічного місця для слов'янського християнства, пов'язаного з пам'яттю святих Кирила і Методія та колишньою величчю Моравської держави. Саме там він написав свою першу статтю на тему церковної єдності, яку надрукував у місячнику для духовенства «Нива». У своїй праці він підкреслив особливу атмосферу Велеграда: на його очах це була територія, де панував дух щирого порозуміння та братерства між представниками різних обрядів. Й. Сліпий відзначав «мирне, ідеальне співжиття

⁷³ Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицкий та екуменізму Богословія. Том 65. Книги 1-4, Львів 2001. С. 47.

⁷⁴ Біографічний нарис Патріарха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття (1.11.1944) його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові єпископом Іваном Хомою та о. д-ром Іваном Музичкою. *Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлина. 1917-1984*, Львів 2003. С. 24.

обох обрядів», яке він спостерігав на конгресі. Ця атмосфера давала йому підстави вірити, що шлях до єдності можливий, якщо буде базуватися на взаємній повазі й відкритості. Водночас він наголошував, що сам процес спільних зустрічей змінював мислення учасників, поступово формуючи нову психологію відносин між Сходом і Заходом. У цьому світлі Велеградські конгреси мали особливе значення: вони не лише окреслили проблематику діалогу між Церквами, але й заклали інтелектуальне та духовне підґрунтя для питань, які через кілька десятиліть будуть розглядатися на II Ватиканському соборі⁷⁵.

Однак, будучи чесним спостерігачем Й. Сліпий не ідеалізував конгресів. У своїх статтях він відкрито писав і про напружені моменти, про суперечки й конфронтації, які виникали між учасниками. Для нього було важливо не лише бачити добрі плоди таких зустрічей, але й визнати реальні труднощі, що ставали на шляху до єдності. Це свідчить про зрілість його мислення: він не сприймав екуменізм як абстрактну мрію, а як складний, багатовимірний процес, що вимагав великої терпеливості, взаємної довіри й готовності до діалогу. У 1924 р., з 31 липня по 3 серпня, Й. Сліпий бере участь у IV Унійному Конгресі, що відбувався у Велеграді. На цьому форумі він виступив із доповіддю «Значення святого Томи для справи з'єднання», у якій окреслив проблему богословсько-ідеологічних розходжень між Сходом і Заходом. Для молодого науковця це був важливий крок у його формуванні як богослова, що прагнув поєднати східну духовність із західною науковою точністю. Окрім участі у Велеграді, Й. Сліпий брав активну участь і в інших екуменічних зібраннях – зокрема у Конгресах у Празі та Пинську, де він продовжував розвивати свої ідеї та концепції щодо майбутнього діалогу між Церквами⁷⁶.

Як і Митрополит А. Шептицький, Й. Сліпий не вважав, що єдність Православної та Католицької Церков може чи повинна досягатися будь-якою ціною. Він категорично відкидав ідею «поглинання» однієї Церкви іншою.

⁷⁵ Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог, Львів 1994. С. 27

⁷⁶ Мишанич О. Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ (За архівними джерелами), Київ. 1993. С. 5.

Навпаки – він трактував обидві традиції як рівноправні, кожна з яких має власну глибину, багатство та богословський досвід. Його підхід ґрунтувався на переконанні, що єдність не може бути механічною уніфікацією чи зовнішнім підпорядкуванням, але повинна виростати з взаємної поваги.

Особливе місце в його богословській спадщині займає фундаментальна праця «Византизм як форма культури». У ній Й. Сліпий розглядає візантійський духовний світ не лише як стиль чи обрядовість, але як цілісну культурно-богословську парадигму. Основні тези цієї праці він апробував на IV Пинській конференції, яка спеціально була присвячена тематиці співвідношення східної та західної християнської традицій. У своїх дослідженнях він намагався об'єктивно показати як сильні, так і слабкі сторони обох традицій – візантійської культури і західної схоластики. Таке зіставлення дало йому можливість представити їх не як ворогуючі чи взаємовиключні системи, а як дві форми одного і того ж християнського досвіду, які можуть і повинні взаємодоповнювати одна одну.

У підсумках цієї праці Й. Сліпий чітко формулює свій екуменічний принцип, який став провідною думкою його подальшої богословської діяльності: «Ніяка річ і загалом ніяка творчість не може вповні виявити силу, красу і всебічність Божого розуму та безмежної глибини Божого об'явлення. І чим більше форм і культур, тим кращий і повніший вияв Церкви. З тої точки зору візантійська культура має право на існування, допомогу і розквіт у католицькій Церкві»⁷⁷. У цих словах відображається його переконання, що багатогранність і різноманіття церковних культур є не загрозою для єдності, а радше умовою для її повноти. Єдність, на його думку, – це не одноманітність, а гармонія багатьох форм, у яких розкривається багатство Божої благодаті⁷⁸.

⁷⁷ Біловус Л., Гомотюк О. Постать Патріарха Йосифа Сліпого у збереженні національної ідентичності (на матеріалах українськомовної періодики діаспори США). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 1. С. 29-43.

⁷⁸ Гладка Г. Екуменічні пошуки патріарха Йосифа Сліпого в контексті релігійної і суспільно-політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність*. Івано-Франківськ 2002, С. 78

У 1936 р., з нагоди 300-ліття смерті Митрополита Й. Рутського, Й. Сліпий, за дорученням митрополита А. Шептицького, організував у Львові значний Унійний З'їзд, який став важливою подією в житті Української Греко-Католицької Церкви. У ньому взяло участь понад 200 учасників, серед яких духовенство, науковці та представники богословської інтелігенції, і було виголошено 12 доповідей. Особливе значення мала доповідь о. Йосифа під назвою «Погляд на з'єднані та нез'єднані Церкви Сходу і догматичні різниці між ними». У своїй промові він не лише аналізував теоретичні аспекти єкуменічного руху в цілій Церкві, але й намагався дати конкретну проекцію унійної програми для Української Церкви, яка мала б стати живим свідком багатовікових змагань за єдність Христової Церкви⁷⁹. Й. Сліпий наголошував, що Українська Церква не повинна залишатися об'єктом чи експериментальним полігоном для різних мінливих унійних концепцій, які формувалися протягом століть. Навпаки, вона повинна була здобути повну підметність у сфері обряду, канонічної дисципліни та брати активну участь у подальших єкуменічних змаганнях. Він наполягав, що Українська Церква повинна домогтися тих автономних прав, які легітимно користуються інші Церкви християнського Сходу, і таким чином зайняти достойне місце серед рівноправних Церков. Варто зазначити також, що Й. Сліпий активно долучався до Унійних Конгресів протягом кількох десятиліть. Його богословські праці, зокрема: «De valore S. Thomae Aquinatis eiusque influx in theologiam orientalem» («Про значення святого Томи Аквінського та його вплив на східне богослов'я»), «De septenario numero sacramentorum apud Orientales uti vincula Unionis et conservationis fidei» («Про число семи Таїнств у Східній Церкві як засіб єдності та збереження віри»), «De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina» («Про культ святих Кирила і Мефодія в Україні»),

⁷⁹ Унійний З'їзд у Львові, Львів 1937; Унійний З'їзд у Львові. Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала (Opera Omnia Kyr Josephi Slipuj-Kobernyckyj-Dyčkovskij Archiepiscopi Maioris et Cardinalis). Зібрані о. проф. д-р Іван Хома і о. д-р Юрій Федорів (Collegerunt Presb. Prof. Dr. Joannes Choma et Presb. Dr. Georgius Fedoriw). Том V Vol. Рим 1971 Romae, С. 95-106.

відображали систематичне вивчення питання співвідношення Сходу і Заходу, унії та догматичних відмінностей між християнськими традиціями⁸⁰.

Як зауважує о. д-р Іван Дацько, богословське знання Й. Сліпого, сформоване у Львові, Інсбруці та Римі, було неосхоластичним і водночас прогресивним для свого часу, що давало йому змогу критично оцінювати історичні та сучасні процеси Церкви. Його підручник догматики про Святі Тайни, а також численні наукові праці демонструють глибину і системність мислення, якими він керувався до свого ув'язнення у 1945 р.⁸¹.

Парадоксально, але 18-річне ув'язнення та заслання стали для Й. Сліпого не лише періодом страждань, а й часом глибокої внутрішньої рефлексії, переосмислення поглядів і поглибленого вивчення духовного, богословського та канонічного життя Церкви, особливо Східної, серед якої він жив, страждав і яку детально досліджував. Цей досвід дав йому не лише внутрішню стійкість, а й нове бачення глобальної ролі Церкви у світі та важливості її єдності. 11 жовтня 1963 р., під час п'ятого засідання II Ватиканського Вселенського Собору, кардинал Агаджанян надав слово митрополиту Й. Сліпому. Його виступ зустріли спонтанними оплесками, адже всі були зацікавлені дізнатися, що зможе сказати митрополит, який так довго перебував в ізоляції, про сучасні проблеми церковного життя. Виступ був запланований на 10 хвилин, однак Митрополит-Ісповідник говорив протягом 20 хвилин, і його промову слухали з великою увагою⁸².

У цій промові Й. Сліпий проявив себе не лише як герой ісповідницької віри, який пережив репресії та ув'язнення, а й як глибокий богослов і пастир, який відчуває всі проблеми Христової Церкви. Він осяяв ці проблеми світлом досвіду Української мученицької Церкви та тих, хто разом із нею страждав у часи

⁸⁰ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 236

⁸¹ Біографічний нарис Патріарха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття (1.11.1944) його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові єпископом Іваном Хомотою та о. д-ром Іваном Музичкою. *Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлина. 1917-1984*, Львів. 2003. С. 25.

⁸² Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 274

переслідувань. Наприкінці своєї промови митрополит передав Отцям Собору проект створення Києво-Галицького Патріархату, демонструючи своє бачення майбутнього Східної Церкви в єдності з Вселенською. Цей момент засвідчив, що Й. Сліпий не лише продовжив справу свого великого вчителя А. Шептицького, а й вивів її на новий рівень, поєднуючи богословську глибину, пастирську чутливість і практичне розуміння глобальної екуменічної місії⁸³.

На третій сесії II Ватиканського Вселенського Собору Митрополит Й. Сліпий виголосив другу промову, яка мала особливе значення для захисту Східних Церков від латинізаційних тенденцій. Він виступав від імені всіх українських владик, чітко формулюючи свою позицію: питання, яке постало перед Сходом, було надзвичайно важливе та водночас болісне для всіх Східних Церков. Митрополит Йосиф зазначав, що йдеться про їхнє виживання і самобутність, адже латинізаційні впливи могли підважити автентичність обряду та богословської традиції східних католиків. Його слова – «Йдеться про те, чи бути чи не бути Східним Церквам» – чітко підкреслювали небезпеку, яка загрожувала духовному та культурному спадку східних спільнот. На цьому Соборі українські владики радо відзначили присутність представників від українських православних громад зі США, що підкреслювало важливість міжнародного екуменічного діалогу та солідарності. Крім того, українські ієрархи надіслали офіційне привітання ієрархії Української Православної Церкви, у якому закликали полишити взаємні прикрі спомини минулого і започаткувати нову еру взаємовідносин у дусі щирої братерської любові та християнської злагоди. Це послання відображало прагнення до екуменічного примирення та відновлення духовної єдності українського народу через порозуміння між католицькою та православною традиціями⁸⁴.

Йосиф Сліпий висловлював глибоке занепокоєння тим, що східні католики поступово втрачали характерні риси свого обряду та богословської дисципліни,

⁸³ Хома І. Йосиф Сліпий Отець та ісповідник Української мученицької Церкви. Рим, 1992. С. 27

⁸⁴ Огірко О. Патріарх Йосиф Сліпий та його роль в розбудові духовної освіти українського народу. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2018. С. 118-122

механічно переймаючи латинські елементи, що порушувало цілісність їхньої духовної традиції. Він переконливо наголошував, що історично сформовані традиції східної Церкви мають залишатися основою її життя, а західні впливи повинні лише доповнювати, а не замінювати ці традиції. У підході до оновлення східної традиції Й. Сліпий ставив на перше місце не пошук відмінностей чи підкреслення відчуження, а розвиток взаємозв'язків, пошану та братню любов. Він наголошував, що взаємний вплив західної та східної Церков був двостороннім, і тому розмежування їхніх богословських традицій завдало би шкоди обом сторонам. Опора східних теологів на власні традиції має поєднуватися з засвоєнням досягнень західної теології, зберігаючи при цьому автентичність східного духовного шляху⁸⁵.

Водночас він вважав надзвичайно важливою літургійну однаковість усередині української Церкви. Його турбувало, що навіть у Галичині існувала значна обрядова різноманітність, хоча для цілісності української Церкви, яка охоплювала як католицьку, так і нез'єдинену частини, необхідна певна уніфікація обрядових практик. Прагнення до богослужбової однаковості підтримав Унійний З'їзд 1936 р., що відповідало потребам широких верств народу, але митрополит Сліпий застерігав проти насадження галицьких обрядових форм по всій Україні. Він пропонував орієнтуватися на традиції початку XVII ст. – періоду становлення Унії – та приймати пізніші нововведення лише в тому випадку, якщо вони були життєздатними, змістовними та гармонійно вписувалися в дух обряду⁸⁶.

Під час тризни з нагоди 30-ї річниці смерті Митрополита Андрея Блаженніший Йосиф висловив глибоку шану його пам'яті, зазначаючи: «Сьогодні ми величаємо пам'ять Великого Митрополита, ісповідника віри, чоловіка аристократичної крові та динамічного духу. Ми возвеличуємо його як мужнього молитви та глибокої думки, якого високо цінували не лише католики,

⁸⁵ Грушева Т. Митрополит Йосиф Сліпий – унікальна постать на чолі Церкви. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. 2019. Вип. 29. С. 238-244

⁸⁶ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 293

а й православні за його роль у налагодженні діалогу з православними й англіканськими братами. Він був справжнім генієм, сповненим проникливості та величі. Його смирення і святе життя, його відданість і невтомні зусилля у боротьбі з труднощами стали підставою для початку його беатифікаційного процесу, який вже досяг значного прогресу»⁸⁷.

Блаженніший Йосиф також підкреслив значення участі Митрополита Андрея у зміцненні позицій Католицької Церкви в Росії. Після свого звільнення в 1917 р. митрополит провів у Петрограді Єпархіальний Собор Греко-Католицької Церкви в Росії. Учасники цього синоду підтвердили верховенство папи Римського, зберігаючи при цьому традиційний греко-східний обряд. Синод постановив, що священники мають «видвигати позитивну сторону католицької науки» і лише рідко вступати в полеміку, а також вшанувати всіх святих, канонізованих Католицькою Церквою, зокрема священномученика Йосафата, архієпископа Полоцького, як «небесного покровителя єдності».

У своєму «Заповіті» Патріарх Йосиф, будучи палким прихильником вселенського єкуменізму, закликав насамперед молитися, активно працювати і боротися за збереження «християнської душі кожної людини українського роду та всього українського народу», просячи Всемогутнього Бога допомогти завершити прагнення до єдності та зусилля з відновлення церковного єднання через створення Патріархату Української Церкви⁸⁸.

2.3. Спільні та відмінні риси єкуменічної діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого

Єкуменічна діяльність митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого становить важливу складову історії Української Греко-Католицької Церкви та її

⁸⁷ Штука С. Аспект єкуменізму крізь призму діяльності Йосифа Сліпого. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 11. С. 69-71.

⁸⁸ Заповіт для духовенства та вірних Патріарха Йосифа Сліпого. *Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлина. 1917-1984*, Львів. 2003, С. 163-182.

місії у справі порозуміння між Сходом і Заходом. Їхня праця охоплювала широкий спектр богословських, пастирських і суспільно-політичних аспектів, спрямованих на зміцнення церковної єдності, збереження традиційних обрядів та розвиток взаємоповаги між різними християнськими конфесіями. Обидва митрополити усвідомлювали важливість історичного контексту та особливостей українського народу у формуванні екуменічних ініціатив, активно залучали до цієї праці духовенство, богословів і мирян, а також використовували всі доступні засоби для популяризації ідей зближення Церков. Вивчення їхнього досвіду дозволяє простежити, як екуменічний рух у межах Української Церкви розвивався під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників та якою була роль цих видатних ієрархів у формуванні його сучасного обличчя.

Екуменічна діяльність митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого мала чимало спільних рис, що проявлялися на різних рівнях церковного, богословського та національного життя. Обидва ієрархи усвідомлювали, що праця для єдності Церков є не лише богословським завданням, а й важливою складовою національної місії Української Греко-Католицької Церкви. Для них об'єднання християн було нерозривно пов'язане з духовним та культурним розвитком українського народу, його національною консолідацією та утвердженням церковної самобутності. Водночас вони обидва наголошували, що будь-які кроки в напрямку єдності мають базуватися на добровільному бажанні братів і сестер у Христі, а не на примусі чи політичному тиску, що свідчить про глибоку повагу до свободи сумління та церковної автономії⁸⁹.

А. Шептицький і Й. Сліпий приділяли особливу увагу питанню освіти та формуванню духовенства, вбачаючи в цьому одну з ключових передумов для розвитку справжнього екуменічного діалогу. Митрополит Андрей розумів, що єдність між Церквами неможлива без добре підготовлених богословів, здатних не лише зберігати традицію, але й відкриватися до співпраці з іншими християнськими спільнотами. Саме тому він організовував навчання

⁸⁹ Штука С. Культурно-просвітницька діяльність Йосифа Сліпого (1922 – 1945 рр.). *Серія «Історичне релігієзнавство»*. Випуск 10. 2014. С. 207-2012

українських і білоруських студентів у провідних європейських освітніх центрах – Львові, Римі, Інсбруку. Він не лише підтримував їхню наукову та богословську працю, а й особисто дбав про створення інтелектуального середовища, в якому молоді науковці могли б поєднувати вірність східному обряду із відкритістю до діалогу з латинською традицією. Для А. Шептицького інвестиція в освіту духовенства була стратегічним кроком у майбутнє Церкви та одним із головних інструментів плекання єдності⁹⁰. Митрополит Й. Сліпий продовжив цей напрямок, надаючи йому ще більш системного характеру. У своїй діяльності він зосередився на реформуванні навчальних програм у Львівській Богословській академії, яка під його проводом перетворювалася на потужний центр богословської думки. Й. Сліпий формував коло викладачів і студентів, здатних не лише знати традицію Сходу й Заходу, але й на науковому рівні осмислювати проблеми їхнього порозуміння. Освітня діяльність митрополита сприяла не лише підвищенню рівня знань майбутнього духовенства, а й формувала в них світогляд, зорієнтований на конструктивний діалог, глибше розуміння східної духовної спадщини та відкритість до співпраці з іншими християнськими конфесіями. Саме через освіту і науку він намагався закласти підвалини для екуменізму як справді свідомого та зрілого процесу⁹¹.

Важливою спільною рисою було використання публічних платформ для популяризації ідей церковної єдності. А. Шептицький організовував Єпархіальні собори, Велеградські конгреси та підтримував публікації, де обговорювалися питання Унії та взаємовідносин між Сходом і Заходом. Аналогічно, Й. Сліпий у своїх доповідях на Унійних конгресах у Велеграді, Празі та Пинську, а також у промовах на II Ватиканському Соборі, окреслював проблеми збереження східної традиції, важливість літургійної однаковості та необхідність поваги до обрядів обох сторін. Публічні виступи обох митрополитів виконували не лише освітню,

⁹⁰ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 304

⁹¹ Хома І. Йосиф Сліпий Отець та ісповідник Української мученицької Церкви. Рим, 1992. С. 47

а й дипломатичну функцію, сприяючи формуванню атмосфери довіри та взаємоповаги між різними конфесіями⁹².

Ще однією спільною рисою було прагнення поєднати збереження національної ідентичності та участь у вселенській місії Церкви. Обидва митрополити чітко розуміли, що Українська Греко-Католицька Церква повинна зберігати власний обряд, дисципліну та богословську традицію, залишаючись активним учасником глобального екуменічного процесу. Для А. Шептицького це проявлялося у підтримці українських православних, розвитку освіти та богословських контактів, а для Й. Сліпого – у наполегливому захисті східних обрядів від латинізації, у підготовці богословських праць, що підкреслювали цінність візантійської культури в контексті католицької Церкви⁹³. А. Шептицький працював у період політичної нестабільності та загроз культурному розвитку українців у складі Австро-Угорщини та Російської імперії, а Й. Сліпий – у період післявоєнних репресій та 18-річного ув'язнення, коли фізичний доступ до культурного та церковного життя був обмежений. Незважаючи на це, вони підтримували контакти з міжнародними церковними структурами, активно співпрацювали з католицькими та православними ієрархами, інтелігенцією та мирянами, розвиваючи екуменічну діяльність у максимально можливих умовах.

Хоча екуменічна діяльність митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого мала багато спільних рис, між ними можна простежити й суттєві відмінності, що зумовлені як історичними умовами, у яких вони діяли, так і їхнім особистим досвідом, богословською освітою та пастирськими пріоритетами⁹⁴.

Перш за все, варто зазначити, що А. Шептицький здійснював свою діяльність у першій половині XX ст., коли питання церковної єдності та Унії стояли в контексті формування української нації, її політичного становлення та

⁹² Див. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. С. 43

⁹³ Див. Біловус Л., Гомотюк О. Постать Патріарха Йосифа Сліпого у збереженні національної ідентичності (на матеріалах українськомовної періодики діаспори США). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 1. С. 29-43

⁹⁴ Див. Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. *Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні*. Київ : Гносис, 2001. С. 26-36

культурної самобутності в умовах Австро-Угорщини та Російської імперії. Й. Сліпий ж діяв у значно складніших умовах після Другої світової війни, під час радянських репресій та власного 18-річного ув'язнення, коли фізична ізоляція обмежувала його доступ до міжнародного церковного діалогу та робила будь-яку діяльність більш ризиковою і символічною. Цей контраст у зовнішніх обставинах впливав на форму та масштаби їхньої екуменічної діяльності: А. Шептицький міг активно організовувати конгреси, поїздки, навчання, контакти з православними і католиками за кордоном, тоді як Й. Сліпий працював у значно обмеженому просторі, зосереджуючись на теоретичному осмисленні, публікаціях, підготовці духовенства та промовах на II Ватиканському соборі⁹⁵.

Ще однією суттєвою відмінністю було їхнє ставлення до форми та механізмів об'єднання Церков. А. Шептицький, проводячи екуменічну діяльність у контексті Унії, приділяв увагу реформуванню її практик, відмежовуючись від того, що він називав «уніятизмом», тобто нав'язуванням латинських елементів у східному обряді. Він шукав шляхи, як зробити Унію справжнім засобом зближення, реформуючи її під первісні наміри та адаптуючи до конкретних історичних обставин. Й. Сліпий, у свою чергу, у своїй роботі не обмежувався реформуванням конкретної Унії, а ставив ширше завдання – захистити та утвердити східні традиції в рамках католицької Церкви, відстоюючи їхню самобутність і цілісність. Для нього екуменізм був насамперед питанням пошани до культурного та богословського надбання Сходу, збереження літургійної однаковості та відновлення автономних прав східних церков у глобальному контексті, тоді як А. Шептицький поєднував ці завдання з активною роботою над інтеграцією східних християн у єдину структуру з Римом.

Важливим відмінним аспектом було і їхнє особисте сприйняття ризику та жертви. А. Шептицький активно подорожував, встановлював контакти, інкогніто відвідував православні землі, організовував освітні поїздки студентів, боровся за визнання прав українських православних у Російській імперії, часто

⁹⁵ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 307

наражаючись на політичні та церковні утиски. Й. Сліпий же проявив екстремальну терпеливість і витривалість у неволі, використовуючи ув'язнення як час глибокого вивчення богослов'я, східної традиції та підготовки до подальшого єкуменічного діалогу. Його діяльність після звільнення мала радше стратегічний і символічний характер, включаючи промови на II Ватиканському соборі, публікації та організацію церковної освіти, тоді як А. Шептицький міг діяти більш безпосередньо й оперативно⁹⁶.

Також відрізнялися підходи до публічного діалогу та міжнародного співробітництва. А. Шептицький активно організовував Велеградські конгреси, проводив синоди, зустрічі з міжнародними католицькими і православними лідерами та інтелігенцією, створюючи постійну платформу для обговорення єдності Церков. Й. Сліпий у більшості випадків зосереджувався на участі в уже існуючих форумах, підготовці фундаментальних богословських праць, захисті східних традицій та просуванні українського питання в контексті глобальної католицької спільноти. Його діяльність мала стратегічний, концептуальний характер і передусім впливала на довгострокову перспективу розвитку східних Церков у Католицькій Церкві⁹⁷. А. Шептицький наголошував на історичній місії Української Греко-Католицької Церкви як мосту між Сходом і Заходом, вбачаючи в цьому природну роль і особисте покликання. Й. Сліпий же виходив із глибокого усвідомлення провини обох сторін за розкол, вбачаючи необхідність активного діалогу для його подолання. Його підхід був більш критичним і реалістичним, він ставив на перше місце взаємоповагу, збереження традицій та відновлення історичної справедливості для Східних Церков.

Таким чином, відмінності між єкуменічною діяльністю А. Шептицького та Й. Сліпого полягають у конкретних формах і масштабах діяльності, акцентах на реформуванні Унії проти захисту східної традиції, способах взаємодії з міжнародною спільнотою, а також у персональному досвіді ризику, терпіння і

⁹⁶ Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та єкуменізму Богословія. Том 65. Книги 1-4, Львів 2001. С. 49

⁹⁷ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. С. 310

морального усвідомлення відповідальності за церковну єдність, що разом із спільними рисами формує цілісну картину екуменічного руху в Українській Греко-Католицькій Церкві.

Висновки до розділу 2

Аналіз екуменічної діяльності митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого демонструє, що обидва великі ієрархи присвятили своє життя справі зближення Східної та Західної Церков, розглядаючи її не лише з богословської, а й із національної, культурної та моральної точки зору. Вони поєднували глибокі теоретичні знання з активною практичною діяльністю, вивчаючи традиції обох конфесій, підтримуючи контакти з православними та католиками, організовуючи богословські конгреси, навчальні програми та міжнародні зустрічі. Спільною рисою їхньої роботи було розуміння Української Греко-Католицької Церкви як мосту між Сходом і Заходом, прагнення зберегти самобутність східного обряду та дисципліни, наголос на добровільності церковного об'єднання, а також цінність діалогу.

Разом із цим проявлялися певні відмінності в їхніх підходах, обумовлені історичними та політичними обставинами: Шептицький діяв на початку ХХ ст., активно організовуючи конгреси, поїздки та контакти з православними, реформуючи Унію та інтегруючи східних християн у єдину структуру з Римом, тоді як Сліпий, працюючи у складних умовах радянських репресій та після багаторічного ув'язнення, зосереджувався на захисті східних традицій, збереженні літургійної однаковості, відстоюванні автономних прав Східних Церков і активному діалозі на міжнародних форумах, зокрема на II Ватиканському соборі.

Екуменічна спадщина цих митрополитів поєднує богословську глибину, пастирську відповідальність і історичну свідомість, формуючи міцну традицію українського екуменізму, заснованого на взаємоповазі, діалозі та збереженні самобутності Церков, що залишається орієнтиром для сучасного розвитку взаємовідносин між Східною та Західною Церквами.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКОВНУ ПРАКТИКУ

Екуменічна діяльність сьогодні є одним із ключових аспектів розвитку церковної практики в Україні, адже вона спрямована на зміцнення міжконфесійного діалогу, формування спільних духовних та соціальних ініціатив і подолання історичних розбіжностей між християнськими спільнотами. Значну роль у цьому процесі відіграють історичні постаті, які своїми богословськими поглядами, організаційною діяльністю та пастирською практикою створюють передумови для співпраці та взаєморозуміння між різними конфесіями. У цьому розділі розглядається вплив екуменічних ідей та діяльності митрополита А. Шептицького та кардинала Й. Сліпого на розвиток екуменічної концепції УГКЦ, а також аналізуються сучасні прояви екуменічного руху в Україні, зокрема його роль у формуванні міжцерковних контактів, суспільних ініціатив та практик спільного служіння.

3.1. Вплив екуменічних ідей та діяльності А. Шептицького та Й. Сліпого на розвиток Екуменічної концепції УГКЦ

Екуменізм у християнстві спрямований на встановлення порозуміння, співпраці та єдності між різними конфесіями. Він включає духовний, соціальний та культурний аспекти взаємодії, сприяє зміцненню взаємоповаги та подоланню історичних розколів. У цьому контексті особливу увагу приділено постатям митрополита А. Шептицького та кардинала Й. Сліпого, які мали суттєвий вплив на розвиток екуменічної концепції Української Греко-Католицької Церкви.

Галицький митрополит А. Шептицький зробив піонерський внесок у формування нової мови екуменічного діалогу між католиками та православними,

яка мала значний вплив на подальший розвиток міжцерковних відносин в Україні. Його підхід відзначався прагненням до примирення, любові до ближнього та усвідомленням потенційної рівноцінності східної та західної християнських традицій. Створення такої мови діалогу було непростим завданням, адже він працював у складних історичних умовах, коли взаєморозуміння між конфесіями було слабо розвинене, а культурні та релігійні стереотипи ще мали сильний вплив на суспільну свідомість. Ретроспективний аналіз його писань та екуменічних текстів демонструє, що А. Шептицький усвідомлював складність цього процесу. У його творах можна знайти вислови, які сьогодні можуть звучати контрверсійно або навіть обмежено з погляду сучасної екуменічної практики⁹⁸. Проте, якщо розглядати їх у ширшому контексті всієї діяльності митрополита, стає очевидним, що вони не відображають невизначеність у його ставленні до православ'я, а скоріше показують суворі умови та недостатньо підготовлений ґрунт, на якому він розвивав свої ідеї⁹⁹.

Концепції відновлення зв'язку між католицизмом і православ'ям, які пропагував митрополит А. Шептицький, мають не лише історичне, але й значне теоретичне та практичне значення для розвитку екуменічної думки. Незважаючи на очевидні впливи з боку західноєвропейських ідеологій, ці концепції зберегли власні оригінальні та новаторські риси, що вирізняють їх серед інших спроб міжконфесійного діалогу того часу. Водночас постає питання: чи можна ці напрацювання дійсно вважати «екуменічними» у сучасному розумінні цього терміна? Адже вони виникли та отримали апробацію Апостольської Столиці у період, коли традиційне розуміння екуменізму у Ватикані було значною мірою обмежене концепцією конвертизму, тобто повторного приєднання до Римо-

⁹⁸ Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки*. 2017. Вип. 26. С. 40-46

⁹⁹ Ададуров В., Бабинський А., Зайцев О. Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944–1989 рр. Колективна монографія за ред. Вадима Ададура. Львів: Видавництво УКУ, 2023. С. 195

католицької Церкви, та ідеєю уніонізму, що передбачала «повернення до Риму» як основну мету міжконфесійного зближення¹⁰⁰.

Ретроспективний аналіз діяльності А. Шептицького дозволяє виокремити кілька ключових висновків. По-перше, у Римо-католицькій Церкві ще задовго до II Ватиканського собору на різних рівнях почали з'являтися спроби відійти від еклезіології, витриманої у дусі тріумфалізму та юридизму, яка тоді панувала у офіційній доктрині. Ці спроби свідчать про поступові зміни у поглядах на міжцерковні відносини, проте вони були обмежені рамками традиційної католицької доктрини. По-друге, діяльність галицького митрополита фактично виходила за межі застарілих і анахронічних канонів, які залишалися основою офіційної еклезіології Католицької Церкви того часу. Ідеї, які пропагував А. Шептицький, відзначалися прагненням до ширшого діалогу, готовністю до взаємного визнання духовних і культурних особливостей православної традиції та пошуком шляхів примирення, що перевищували межі звичних уніоністських концепцій¹⁰¹.

Особливо важливо відзначити, що екуменічна думка А. Шептицького мала значний потенціал для майбутніх змін у Католицькій Церкві. Його ідеї, витримані в дусі, що пізніше будуть властиві II Ватиканському собору, підготували ґрунт для великого екуменічного перелому, який здійснився у Західній Церкві у другій половині XX ст. Серед головних напрямів, які пропагував галицький митрополит, варто виділити прагнення до міжконфесійного діалогу на рівні духовенства та мирян, відновлення власної східної християнської ідентичності, а також зміцнення автономії та незалежності Церкви від світської влади¹⁰².

¹⁰⁰ Вегеш М. Екуменічна спадщина митрополита Андрея Шептицького. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. С. 194

¹⁰¹ Див. Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки.* 2017. Вип. 26. С. 40-44

¹⁰² Див. Там само. С. 45

В екуменічній концепції Української Греко-Католицької Церкви особливе місце займає усвідомлення ролі митрополита А. Шептицького як ключової постаті у збереженні та відтворенні історичної пам'яті про первинну єдність київського християнства. Його діяльність, як духовна, так і науково-богословська, була спрямована на глибоке переосмислення спадщини Київської Русі та взаємозв'язку різних християнських традицій, що сформувалися на українських землях ще з перших століть християнства. А. Шептицький усвідомлював, що спільне духовне та культурне коріння православної та католицької традицій не тільки зберігає історичну цілісність українського християнства, а й може стати міцною основою для подальшого міжцерковного діалогу та процесу поступового відновлення єдності християнських громад¹⁰³.

Його діяльність мала багатовимірний характер. З одного боку, він прагнув до ретельного збереження духовного та культурного надбання попередніх поколінь, включаючи літургійні традиції, богословські трактати, церковну практику та освітні напрацювання. Ця історична пам'ять для А. Шептицького була не просто архівною інформацією чи минулим досвідом, а живою основою для практичної діяльності, фундаментом, на якому могла будуватися нова якість міжцерковних відносин. З іншого боку, митрополит активно шукав шляхи примирення та співпраці між різними конфесіями, розуміючи, що духовна єдність не може зводитися лише до історичних фактів або теоретичних побудов, а потребує практичного втілення через взаємоповагу, діалог і конкретні форми спільної діяльності¹⁰⁴.

Особливу увагу А. Шептицький приділяв тому, щоб міжконфесійний діалог ґрунтувався на принципі рівноцінності традицій. Він підкреслював, що східне та західне християнство мають однаково цінні духовні ресурси, які

¹⁰³ Ададуров В., Бабинський А., Зайцев О. Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944–1989 рр. Колективна монографія за ред. Вадима Ададура. Львів: Видавництво УКУ, 2023. С. 198

¹⁰⁴ Вегеш М. Екуменічна спадщина митрополита Андрея Шептицького. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. С. 197

необхідно не конкурувати, а взаємно збагачувати. Цей підхід передбачав повагу до особливостей кожної конфесії, їхніх богословських моделей, культових практик та організаційних структур. У рамках такого діалогу А. Шептицький намагався знаходити спільні точки дотику, які могли б стати основою для формування більш широкого порозуміння між греко-католицькою, православною та іншими християнськими спільнотами¹⁰⁵.

Наступником митрополита А. Шептицького став кардинал Й. Сліпий, який продовжив справу свого попередника, надаючи особливого розвитку екуменічній концепції Української Греко-Католицької Церкви. Життєвий шлях Й. Сліпого був надзвичайно складним і випробовувальним: через його непохитну віру та вірність УГКЦ він був тривалий час ув'язнений і засланий радянським режимом. Близько двадцяти років кардинал провів у різних тюрмах і таборах, зазнаючи жорстоких умов, проте навіть у цих надзвичайно складних обставинах він не припиняв розмірковувати над духовними питаннями, зокрема над розвитком міжцерковного діалогу та утвердженням ролі УГКЦ у світі. Його особистий досвід переслідувань лише підкреслив значення свободи Церкви та незалежності її духовного життя, що стало важливим орієнтиром у формуванні екуменічної стратегії¹⁰⁶. Після звільнення і повернення до активної церковної діяльності, Й. Сліпий став учасником II Ватиканського собору, де мав змогу представляти УГКЦ на міжнародному рівні та доводити унікальність східної католицької традиції. У межах собору він підкреслював цінність сопричастя помісних Церков, важливість збереження східної християнської ідентичності та автономії церковних спільнот у рамках Католицької Церкви. Його діяльність на соборі стала визначальним фактором у формуванні нових підходів до міжцерковного діалогу, що поєднували повагу до традицій східного

¹⁰⁵ Див. Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки.* 2017. Вип. 26. С. 45

¹⁰⁶ Хома І. Патріарх Йосиф : у 25-ті роковини смерті Патріарха Йосифа Сліпого (1984-2009). 2-ге вид., переробл. та допов. Львів : Дон Боско, 2009. С. 53

християнства з принципами єдності та співпраці, закладеними в богослов'ї Католицької Церкви¹⁰⁷.

Й. Сліпий не обмежував свій вплив лише територією України. Завдяки його дипломатичним і церковним контактам, УГКЦ отримала значне визнання на міжнародному рівні, а її екуменічна діяльність стала предметом обговорення серед західних єпископів та теологів. Кардинал активно сприяв включенню УГКЦ у міжнародні християнські організації, брала участь у конференціях, зустрічах і консультаціях, що формували глобальну екуменічну політику. Через його зусилля українська церква набула статусу видимої та повноправної учасниці вселенського християнського спільнотного життя, демонструючи, що східна католицька традиція може ефективно взаємодіяти з іншими конфесіями на глобальному рівні. Для Й. Сліпого реалізація ідеї українського патріархату завжди була першочерговим і стратегічним завданням у його духовній та адміністративній діяльності. Він усвідомлював, що відродження та утвердження патріархальної моделі в Українській Греко-Католицькій Церкві неможливе без кардинальної перебудови традиційних моделей відносин між Східними Католицькими Церквами та Римським престолом¹⁰⁸. На думку Й. Сліпого, ця перебудова не могла обмежуватися лише внутрішніми реформами УГКЦ, а мала передбачати принципову зміну підходу з боку Латинської Церкви. Зокрема, Римський престол мав би відмовитися від патерналістських і уніатських практик, які історично зумовлювали нерівноправність у відносинах із Східними Церквами, і започаткувати модель взаємоповажного партнерства. За концепцією Й. Сліпого, така зміна моделі відносин передбачала двосторонні зобов'язання. З боку Східних Католицьких Церков це означало відкриття власної теологічної, духовної та культурної спадщини, демонстрацію її цінності та здатності до збагачення вселенської Церкви. З боку Римського престолу, у свою чергу,

¹⁰⁷ Пелікан Я. Ісповідник між Сходом і Заходом : Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого; пер. з англ. І. Іванкович. Львів : АРТОС, 2015. С. 197.

¹⁰⁸ Де Фріс В., Бирля О. Рим і Патріярхати Сходу. пер. з нім. О. Концевича, С. Матіяш; наук ред. Скакун. 2 вид. Львів : Вид УКУ, 2019. С. 116

необхідно було забезпечити умови, за яких ці Церкви могли б повноцінно функціонувати як автономні та самостійні одиниці в рамках Католицької Церкви, не підпадаючи під надмірний контроль або обмеження. Така модель мала стати справжньою екуменічною платформою, здатною не лише укріпити позиції УГКЦ, а й слугувати прикладом для православних Церков, демонструючи, що співпраця та діалог між Східними і Західними традиціями можуть будуватися на принципах взаємоповаги та довіри¹⁰⁹.

Мислення Й. Сліпого у цьому контексті містить глибокі інтуїції щодо різних рівнів, на яких може відбуватися така співпраця. По-перше, він наголошував на необхідності внутрішнього діалогу всередині поділеної Церкви. Це означало створення системи принципів і критеріїв, які б регулювали відносини між окремими єпархіями та помісними Церквами, забезпечуючи рівноправність, автономність і збереження унікальних традицій. Й. Сліпий виділяв кілька основоположних складових помісної Церкви: власний обряд і літургійні практики, рідну мову для богослужіння, особливості богослов'я та духовної спадщини, систему літургійних звичаїв, високу духовність та благочестя, а також власне церковне право, що регулює внутрішні та зовнішні аспекти життя Церкви¹¹⁰.

По-друге, Сліпий підкреслював, що на рівні міжцерковних відносин кожна помісна Церква має визнавати аналогічну помісність іншої Церкви як передумову для справжнього діалогу та співпраці. Тільки на основі такої взаємної рівноправності можна подолати історично сформовану підозру та недовіру, які часто виникали у православних спільнотах через уніатські або патерналістські практики Католицької Церкви. На думку патріарха Й. Сліпого, коли модель помісної Церкви стане домінуючою в Католицькій Церкві, православні Церкви отримають можливість перейти від традиційної

¹⁰⁹ Див. Де Фріс В., Бирля О. Рим і Патріярхати Сходу. пер. з нім. О. Концевича, С. Матіяш; наук ред. Скакун. 2 вид. Львів : Вид. УКУ, 2019. С. 117

¹¹⁰ Качмар В. Патріарх Йосиф – обновник Української Католицької Церкви. Чикаго : Вид. Братства св. Андрія Первозванного. 1976. С. 21

автокефальної моделі відносин до помісної, заснованої на взаємній повазі, співпраці та принципах сопричастя¹¹¹.

Екуменічна діяльність Й. Сліпого мала глибокий і тривалий вплив на формування та розвиток екуменічної концепції Української Греко-Католицької Церкви. Його зусилля щодо утвердження українського патріархату, зміцнення помісності УГКЦ та встановлення партнерських, рівноправних відносин із Римським престолом створили надійний фундамент для подальшого розвитку міжцерковного діалогу. Подібно до того, як А. Шептицький заклав основи нового екуменічного мислення, поєднавши традиції Сходу і Заходу та відкривши шлях до примирення й співпраці між католиками та православними, діяльність Й. Сліпого стала логічним продовженням цієї екуменічної лінії, піднявши її на новий історичний і глобальний рівень.

Ідеї та практичні кроки обох митрополитів не обмежувалися лише внутрішньо-церковними процесами – вони формували концептуальні та духовні основи для цілісного бачення міжконфесійного діалогу, який згодом реалізовувався в УГКЦ. Завдяки цим фундаментальним підходам, Церква отримала можливість поступово розвивати власну екуменічну стратегію, формувати партнерські відносини з іншими християнськими спільнотами та впливати на міжнародний контекст міжконфесійного співробітництва¹¹².

Таким чином, екуменічна діяльність А. Шептицького та Й. Сліпого створила міцну основу, на якій уже згодом почалося системне формування сучасної екуменічної концепції УГКЦ. Їхні ідеї та практичні ініціативи не лише сприяли зміцненню внутрішньо-церковної єдності та самобутності, а й стали фундаментом, на якому будувалася подальша екуменічна діяльність Церкви, визначаючи її роль у процесах примирення, діалогу та співпраці між християнськими конфесіями на національному та міжнародному рівнях.

¹¹¹ Див. Хома І. Патріарх Йосиф : у 25-ті роковини смерті Патріарха Йосифа Сліпого (1984-2009). 2-ге вид., переробл. та допов. Львів : Дон Боско, 2009. С. 55

¹¹² Качмар В. Патріарх Йосиф – обновник Української Католицької Церкви. Чикаго : Вид. Братства св. Андрія Первозванного. 1976. С. 24

3.2. Екуменічний рух в Україні в контексті сучасних церковних реалій

Протягом історії на території України відбувалися події, які суттєво вплинули на сучасні екуменічні відносини у всьому світі. Тут перетиналися інтереси провідних центрів усіх трьох основних гілок християнства – православ'я, католицизму та протестантизму. Цей регіон можна розглядати як своєрідний «полігон для екуменічних випробувань» нашого часу, де перевіряється справжність екуменічних декларацій і міцність досягнутих угод. У ХХІ ст. в Україні представлені майже всі різновиди християнських церков та спільнот, і взаємини між ними мають значний вплив на глобальний екуменічний рух¹¹³.

Сучасній людині, яка живе в секуляризованому суспільстві, часто досить складно розібратися у складних питаннях міжконфесійних відносин. Засоби масової інформації нерідко припускаються відвертих помилок не тільки під час оцінки релігійних явищ, а й у представленні загальної релігійної картини світу, часто подаючи її у спрощеному або поверхневому вигляді. Через це навіть ті, хто регулярно практикує релігію, а інколи й окремі священнослужителі, не завжди мають достатньо знань про взаємини між різними християнськими конфесіями. Багато термінів, понять та релігійних явищ залишаються для більшості людей незрозумілими або маловідомими, що ускладнює формування об'єктивного уявлення про міжконфесійні процеси. Крім того, у межах самих християнських Церков і церковних спільнот іноді існують не лише окремі скептичні чи упереджені особи, а й цілі радикальні групи, які відкрито виявляють ворожість до представників інших християнських деномінацій. Це створює додаткові труднощі у взаєморозумінні та сприяє поширенню стереотипів і непорозумінь.

Розглядаючи питання екуменізму в Україні, ми зосередимо увагу саме на УГКЦ, яка відіграє провідну роль у міжцерковному діалозі. Водночас будуть

¹¹³ Маринович М. Перешкоди на шляху екуменізму в нинішній Україні: психо-соціологічний аналіз. Доповідь виголошена на конференції в Папському Східному Інституті (Рим, 26 травня 2001 р.). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/pereshkodi-na-shlyahu-ekumenizmu-v-ninishniy-ukrajini-psiho-sociologichniy-analiz_n9798. (дата звернення: 26.11.2025)

проаналізовані взаємини УГКЦ з іншими християнськими Церквами – як православними, так і протестантськими, а також питання співпраці між ними в умовах сучасної війни, коли підтримка та солідарність між християнами набувають особливої важливості.

Одним із найважливіших документів УГКЦ у сфері екуменізму є «Екуменічна концепція» (2021)¹¹⁴, якою УГКЦ пояснює суть екуменічного руху як діяльності, спрямованої на відновлення єдності Церкви. У цьому документі також підкреслюються ключові моменти історії УГКЦ та окреслюються основні підходи й принципи, яких Церква дотримується у взаємодії з іншими християнськими Церквами та церковними спільнотами. Оновлена «Екуменічна концепція УГКЦ» була офіційно проголошена Главою та Отцем УГКЦ, Блаженнішим Святославом (Шевчуком), 22 жовтня 2021 р. У відповідному декреті зазначається:

«Зважаючи на важливість екуменічного руху, Синод Єпископів УГКЦ, що відбувся 2015 р., затвердив Екуменічну концепцію УГКЦ, яка була нами проголошена на п'ятирічний термін. Після завершення п'ятирічного терміну синодальні отці на своїй сесії, яка відбулася 30 березня – 29 вересня 2021 р., проаналізували запропоновані зміни та доповнення і затвердили оновлену Екуменічну концепцію УГКЦ (постанова № 21)»¹¹⁵.

«Екуменічна концепція УГКЦ» має свій офіційний початок – 22 жовтня 2021 р., коли документ був проголошений Главою та Отцем УГКЦ, Блаженнішим Святославом (Шевчуком). Водночас цей документ не виник у сучасності з нізвідки, а спирається на певну історичну традицію і має свої попередні джерела. Безпосереднім попередником Концепції 2021 р. є однойменний документ, затверджений Синодом Єпископів УГКЦ та проголошений Главою Церкви 1 грудня 2015 р. терміном на п'ять років. Текст 2015 р. було підготовлено Богословським відділом Патріаршої курії УГКЦ. Цій

¹¹⁴ Див. Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви. Офіційні документи УГКЦ. URL: <https://docs.ugcc.ua/1539/>. (дата звернення: 26.11.2025)

¹¹⁵ Декрет проголошення Екуменічної концепції Української Греко-Католицької Церкви. Офіційні документи УГКЦ. URL: <https://docs.ugcc.ua/1538/> (дата звернення: 27.11.2025)

роботі передував доручення Глави УГКЦ влітку 2014 р. – на прохання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства – «доопрацювати та осучаснити» попередній подібний документ, який був оприлюднений ще у 2000 р. Документ 2000 р. мав назву «Концепція єкуменічної позиції УГКЦ» і був схвалений Синодом Єпископів УГКЦ в Україні як робочий матеріал для подальшого обговорення та опрацювання на рівні всієї Церкви¹¹⁶. Ця концепція виконувала функцію своєрідного фундаменту, на основі якого надалі розроблялися та уточнювалися принципи єкуменічної діяльності, позиції щодо інших християнських конфесій та підходи до зміцнення міжконфесійного діалогу. Якщо говорити про головну ідею «Єкуменічної концепції УГКЦ» 2021 р. (так само як і концепції 2015 р.), її можна сформулювати так: «пошук церковної єдності у любові та у правді»¹¹⁷. Відповідно, ключовими поняттями тут є «любов» і «правда». Шукати церковну єдність «у любові» означає прагнути цього у дусі доброзичливості, відкритості до інших, готовності до діалогу та уникати необґрунтованої критики чи нападів на учасників єкуменічного спілкування. У тексті це пояснюється таким чином:

«Передусім це означає уникати зі збереженням принципу справедливості та істини таких слів та вчинків, які ускладнюють єкуменічний рух, а також оминати все, що могло б образити чи завдати шкоди нез'єднаним християнам. Основою взаємовідносин між християнами повинна бути любов до ближніх: “З того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати” (Ів. 13, 35)» (п.41 ЕК2021)¹¹⁸.

Шукати церковну єдність «у правді» означає, що в цьому процесі не можна піддаватися тому, що іноді називають «фальшивим іренізмом» - поверхневим миром заради видимості, без щирого розуміння та усвідомлення суті питань. Для того, щоб діалог був правильним і плідним, необхідно чітко визначати основні

¹¹⁶ Постанови Синоду Єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ (Бучач, 16–21 червня 2000). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/postanovy-synodu-epyskopiv-ugkts-2000-roku-262/> (дата звернення: 27.11.2025)

¹¹⁷ Див. Єкуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви. Офіційні документи УГКЦ. URL: <https://docs.ugcc.ua/1539/>. (дата звернення: 26.11.2025)

¹¹⁸ Див. Там само.

моменти як у спільній історії, так і у викладі ключових віровчительних істин. Проблемні та складні питання не можна просто ігнорувати або замовчувати; їх потрібно обговорювати відкрито, у дусі поєднання правди та любові.

У своїй екуменічній діяльності Українська Греко-Католицька Церква визначає такі основні пріоритети:

на міжцерковному рівні – підтверджувати власну ідентичність як Східної Католицької Церкви, відкривати багатство східної християнської традиції для представників латинського обряду та виступати одним із представників католицизму на православному Сході.

На національному, українському рівні – розвивати й підтримувати взаємини з Церквами київської традиції, спираючись на відродження спільної духовної та культурної спадщини київського християнства, практику взаємного прощення та примирення, спільну місійну і євангелізаційну діяльність, а також забезпечувати збереження релігійно-культурної ідентичності як в Україні, так і в українській діаспорі¹¹⁹.

Повернення осідку Патріарха на історичні землі та відновлення повноцінної структури сприяли розвитку УГКЦ як Помісної Української Церкви та її визнанню як повноправної Церкви-Сестри серед інших Помісних Католицьких Церков. УГКЦ прагне подолати стереотип «каменя спотикання» у відносинах з іншими Церквами через активні ініціативи, що демонструють її роль у світовій християнській спільноті. Співіснування з Латинською Церквою в Україні свідчить про здатність Христової Церкви втілюватися в різні культурні традиції, зберігаючи при цьому взаємозбагачення та повагу до духовної спадщини. УГКЦ при цьому поділяє занепокоєння щодо деяких аспектів діяльності Римо-Католицької Церкви в Україні, які виходять за межі духовної опіки вірних, і прагне вирішувати такі питання спільно з Апостольським Престолом. Особливо важливим для УГКЦ є включення у процес уточнення

¹¹⁹ Концепція екуменічної позиції Української греко-католицької церкви. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/konceptsiya-ekumenichnoji-poziciji-ukrajinskoji-greko-katolickoji-cerkvi_n34969 (дата звернення: 26.11.2025)

форми виконання примату Папи Римського, що сприятиме глибшому розумінню ролі Сходу і Заходу в Католицькій Церкві та матиме позитивний вплив на міжхристиянські стосунки.

Екуменічний рух активно розвивається також у межах Православної Церкви України (ПЦУ), яка після здобуття автокефалії прагне будувати відкритий та конструктивний діалог з іншими християнськими Церквами на території України. Важливим кроком у цьому напрямі стало рішення Священного Синоду ПЦУ від 29 жовтня 2019 р. про створення Синодальної комісії з міжхристиянських відносин. Ця комісія була покликана координувати зусилля Церкви у сфері екуменічного діалогу, сприяти взаєморозумінню з іншими християнськими конфесіями та представляти ПЦУ на міжцерковному рівні. Головою комісії було призначено Митрополита Львівського і Сокальського Димитрія (Рудюка), а його заступником – Митрополита Переяслав-Хмельницького і Вишневського Олександра (Драбинка). Уже протягом перших двох років діяльності комісія зробила низку конкретних кроків для зміцнення міжцерковного порозуміння та розвитку екуменічного діалогу в Україні¹²⁰. Зокрема, навесні 2021 р. комісія підготувала та опублікувала спеціальну заяву, у якій Православна Церква України офіційно засудила Львівський псевдособор 1945 р. На цьому соборі радянська влада намагалася ліквідувати Українську Греко-Католицьку Церкву та насильницьким шляхом інтегрувати її в православну структуру, що стало одним із найбільш трагічних моментів у сучасній історії українського християнства¹²¹. Заява ПЦУ мала на меті не лише осудити ті історичні події, а й засвідчити прагнення до справедливого оцінювання минулого та налагодження взаємин із греко-католицькою спільнотою. Діяльність Синодальної комісії демонструє, що Православна Церква України намагається активно долучатися до екуменічного руху, визнаючи важливість відкритого діалогу, прозорості та спільної роботи на

¹²⁰ Див. Стрелкова Ю. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. *Гілея. Науковий вісник*. 2019. №141. С. 141–142

¹²¹ Смусь А. Поняття релігійна журналістика та висвітлення новин на християнську тематику у вітчизняних електронних ЗМІ. *Теле-та радіожурналістика №12*. 2013, С. 370

користь українського суспільства. Вона підтверджує готовність аналізувати історичні помилки, навчатися на них і шукати шляхи примирення з іншими Церквами. Такі ініціативи є важливим сигналом для всіх конфесій в Україні, що навіть у складних історичних і політичних умовах можливо будувати конструктивні міжцерковні стосунки, засновані на взаємоповазі, спільних цінностях і прагненні до миру¹²².

Не менш активну роль у процесі міжконфесійного діалогу та єкуменічного зближення відіграють протестантські Церкви та різноманітні церковні спільноти, які функціонують на території України. Ці релігійні об'єднання, що належать до різних протестантських течій, включаючи баптистів, п'ятидесятників, методистів, лютеран та інші менш чисельні групи, активно долучаються до ініціатив, спрямованих на поглиблення взаєморозуміння між представниками різних конфесій. Вони не лише підтримують традиційні форми міжцерковного спілкування, але й активно впроваджують нові формати співпраці, що дозволяють долати історичні поділи та стереотипи, які інколи існували між християнськими громадами. Сучасні контакти протестантських спільнот із представниками інших конфесій проявляються у багатьох різних формах¹²³. Одним із основних напрямів є обмін досвідом та знаннями між церквами, що включає проведення спільних конференцій, семінарів, круглих столів та науково-практичних зустрічей. Значна увага приділяється освітнім проєктам, що спрямовані як на підготовку духовенства, так і на формування загальної релігійної грамотності серед мирян. До таких ініціатив належать спільні школи та курси біблеїстики, богословські студії, програми духовного розвитку та катехитичної освіти для дітей і молоді.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., стало безпрецедентним викликом для

¹²² Гуцалюк Ю. Феномен єкуменізму та його роль у релігійному житті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 125

¹²³ Див. Сітало А. До коренів протестантської еклезіології: Невидима церква, єкуменізм, теорія гілок. *Університетський огляд св. Тихона. Серія I: Богослов'я. Філософія. Релігієзнавство*. 2017. Вип. 70. С. 28-30.

українського суспільства, державних інституцій та, зокрема, для релігійних громад усіх конфесій. У цих надзвичайно складних обставинах екуменічна діяльність отримала новий імпульс, адже саме у кризові періоди проявляється потреба у спільній солідарності та взаємопідтримці. Війна підштовхнула Церкви до активнішої взаємодії, спрямованої на подолання соціальних та гуманітарних наслідків конфлікту, а також на збереження духовного стержня нації¹²⁴.

У першу чергу це проявляється у сфері спільної молитви за мир та захист України. Багато християнських спільнот – православні, греко-католицькі, протестантські та римо-католицькі церкви – організовують регулярні міжконфесійні молитовні зібрання, під час яких віряни всіх деномінацій об'єднуються у проханні про припинення війни, збереження життя мирного населення та духовну підтримку військових. Такі молитви проводяться не лише у храмах, але й на відкритих просторах, у громадах та навіть онлайн, що дозволяє охопити широку аудиторію та створює відчуття єдності та спільної відповідальності за долю країни¹²⁵.

В умовах війни активізувалися й волонтерські ініціативи, що організовуються церковними громадами. Різні конфесії об'єднують свої зусилля для надання гуманітарної допомоги тим, хто її потребує, включаючи внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від обстрілів та руйнувань, багатодітні сім'ї та соціально вразливі категорії населення. Волонтерські центри при церквах забезпечують доставку продуктів харчування, медикаментів, теплих речей, предметів гігієни, організовують евакуацію та тимчасове житло. Часто такі проєкти реалізуються у партнерстві між різними конфесіями, що дозволяє ефективніше координувати ресурси, уникати дублювання допомоги та максимально оперативно реагувати на потреби населення. Особливу увагу приділяють підтримці військових та тих, хто перебуває на передовій. Церкви

¹²⁴ Василевич Н. Релігія як джерело стійкості в Україні. Софійське братство. URL: <https://sofiyske-bratstvo.org/religiya-yak-dzherelo-stijkosti-v-ukrayini/> (дата звернення: 26.11.2025)

¹²⁵ Косик О. Криза міжнародних екуменічних інституцій у контексті війни в Україні: чи можливо відновити довіру. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kriza-mizhnarodnih-ekumenichnih-institucij-u-konteksti-vijni-v-ukrayini-chi-mozhlivo-vidnoviti-doviru_n159514 (дата звернення: 26.11.2025)

організують збір гуманітарної допомоги для військових частин, виготовлення амуніції та обмундирування, психологічну та духовну підтримку солдатів, проведення молитовних зустрічей і благословень перед відправленням на службу. Такі ініціативи часто здійснюються у тісній координації між громадами різних конфесій, що демонструє практичне втілення принципів екуменізму у кризових умовах ¹²⁶.

Ще одним важливим напрямом є координація гуманітарних та соціальних проєктів на регіональному та національному рівні. Різні Церкви спільно формують мережі підтримки для переселенців, створюють освітні програми для дітей, які були змушені залишити свої домівки, організують медичну допомогу та психологічну реабілітацію для постраждалих. Ці ініціативи передбачають не лише матеріальну підтримку, але й створення умов для збереження духовного та морального стійкого стану людей, що переживають травматичні події. Важливо зазначити, що такі форми спільної діяльності мають не лише практичний, але й символічний ефект. Вони сприяють зміцненню міжцерковних зв'язків, підвищують рівень довіри та взаємоповаги між різними християнськими громадами. Спільна робота у надзвичайних умовах демонструє, що конфесійні відмінності не є перешкодою для спільного служіння народу і державі. На духовному рівні це формує відчуття єдності та спільної відповідальності, що особливо важливо у період соціальної та національної кризи ¹²⁷.

Таким чином, сьогодні екуменічний рух в Україні не обмежується лише офіційними документами чи конференціями. Він проявляється через практичну співпрацю і спільну духовну діяльність, що стає особливо важливим у часи війни. Об'єднані спільною метою – допомогою людям, захистом національних цінностей і молитвою за мир – різні християнські конфесії демонструють, що

¹²⁶ Косик О. Криза міжнародних екуменічних інституцій у контексті війни в Україні: чи можливо відновити довіру. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kryza-mizhnarodnih-ekumenichnih-institucij-u-konteksti-vijni-v-ukrayini-chi-mozhlivo-vidnoviti-doviru_n159514 (дата звернення: 26.11.2025)

¹²⁷ Василевич Н. Релігія як джерело стійкості в Україні. Софійське братство. URL: <https://sofiyske-bratstvo.org/religiya-yak-dzherelo-stijkosti-v-ukrayini/> (дата звернення: 26.11.2025)

екуменізм в Україні набуває живої, практичної форми, що об'єднує громади та створює позитивний приклад для всього світового християнства.

Висновки до розділу 3

Аналіз, проведений у третьому розділі, дозволяє зробити висновок, що екуменічна діяльність видатних ієрархів Української Греко-Католицької Церкви – митрополита А. Шептицького та кардинала Й. Сліпого – мала глибокий та багатогранний вплив на формування сучасної екуменічної концепції УГКЦ. Їхня пастирська діяльність, богословські ідеї, ініціативи щодо міжконфесійного діалогу та прагнення до порозуміння між різними християнськими традиціями створили міцний фундамент, на якому базується сучасна практика співпраці та взаємодії Церков в Україні. Завдяки їхній діяльності УГКЦ змогла закласти принципи відкритості, толерантності та готовності до діалогу, які залишаються актуальними і сьогодні.

Сучасний екуменічний рух в Україні демонструє практичну реалізацію цих принципів. Особливо помітним стає єднання різних християнських конфесій у періоди соціальних і політичних викликів, зокрема під час війни, коли церкви активно співпрацюють у гуманітарних, соціальних та духовних проєктах. Така кооперація зміцнює міжконфесійні зв'язки, сприяє взаєморозумінню та формує спільну платформу для розвитку церковної практики, соціальної відповідальності та духовної підтримки суспільства. Отже, можна стверджувати, що спадщина А. Шептицького та Й. Сліпого не лише зберігає своє історичне значення, а й активно впливає на сучасну церковну практику в Україні, сприяючи розвитку екуменізму як важливого чинника консолідації християнських спільнот та зміцнення духовної єдності в умовах сучасних викликів.

ВИСНОВКИ

Отже, під час написання роботи досліджено, що зародження екуменічного руху стало відповіддю християнського світу на глибоку фрагментацію між конфесіями, яка сформувалася внаслідок історичних розколів, богословських суперечок і соціально-політичних процесів. Витоки цього руху сягають кінця XIX – початку XX ст., коли серед протестантських місіонерських товариств виникла усвідомлена потреба у координації зусиль, свідченні миру та християнської солідарності. У подальшому рух набув богословського змісту й організаційної форми, зокрема через створення Всесвітньої ради церков. Основною ціллю екуменізму стало не просто формальне співробітництво, а глибинне прагнення до відновлення християнської єдності – через діалог, переосмислення конфесійних відмінностей, духовне оновлення та спільне служіння.

Визначено, що екуменічний рух відіграє сьогодні визначальну роль у релігійному житті, сприяючи розвитку культури діалогу, взаємоповаги та спільного християнського свідчення. Він формує простір, у якому різні конфесії можуть разом реагувати на виклики сучасного світу – війни, соціальну несправедливість, духовну кризу, екологічні загрози. Зусилля екуменічних ініціатив допомагають долати історичні стереотипи та ворожість, які століттями розділяли християн, відкриваючи шлях до нових форм міжрелігійної співпраці.

Встановлено, що екуменічне вчення та практика в Католицькій Церкві спираються на чітку й узгоджену правову основу, закладену постановами II Ватиканського Собору та закріплену в канонічному праві. Собор визначив екуменізм як один із пріоритетних напрямів церковної діяльності та надав чіткі орієнтири щодо співпраці з іншими християнськими спільнотами, визнаючи їхню церковність, гідність та участь у спільній спадщині віри. Документи

«Unitatis redintegratio», «Lumen Gentium» та Декларація про релігійну свободу сформували доктринально-правову базу, що регламентує екуменічний діалог, участь у богослужіннях, спілкування у святих таїнствах та взаємну співпрацю, уникаючи прозелітизму чи поступок істинам віри. Особливий акцент покладено на співпрацю з Православними Церквами як найближчими у вірі та традиції, а також на відкритість до протестантських спільнот.

Окреслено, що екуменічна діяльність митрополита А. Шептицького була фундаментальною й випереджала свій час, адже він одним із перших зрозумів, що справжня єдність християн може бути досягнута лише на основі діалогу, взаємної поваги та збереження власної духовної традиції. У своїх численних пастирських зверненнях він наголошував на необхідності відмови від будь-яких примусових форм об'єднання та підкреслював, що єдність має бути плодом внутрішнього переконання та любові, а не адміністративного тиску чи доктринальних поступок. Його зусилля мали як богословський, так і практичний характер: він підтримував контакти з православним духовенством та інтелігенцією, дбав про чистоту східного обряду в УГКЦ і вбачав у ній міст між Сходом і Заходом, здатний сприяти подоланню історичних поділів. Усе це робило його не просто учасником, а одним із провісників сучасного екуменічного руху, чийі ідеї стали підґрунтям для подальшої екуменічної політики.

Досліджено, як Митрополит Й. Сліпий, продовжуючи екуменічну традицію свого наставника А. Шептицького, розвинув власне, глибоко обґрунтоване бачення єдності Церков, що сформувалося під впливом його богословської освіти, участі у Велеградських конгресах, наукових студій та трагічного досвіду радянського ув'язнення. Він вважав, що розділення між Сходом і Заходом є спільною відповідальністю обох сторін, виступав проти формальної уніфікації чи «поглинання» традицій, наполягаючи на рівноправності та взаємній повазі двох християнських світів, а також критикував поверховий екуменізм, закликаючи до щирого діалогу, коли кожна сторона слухає й визнає духовну цінність іншої. Уже в молоді роки він брав активну

участь у міжнародних екуменічних зібраннях, формуючи концепцію гармонії культур і традицій, які разом творять повноту Церкви. Цю думку він глибоко розкрив у праці «Візантинізм як форма культури», де наголошував, що багатоманітність обрядів не загрожує єдності, а становить її силу. Після звільнення з ув'язнення він з новою силою долучився до екуменічної місії Церкви, а його виступи на II Ватиканському Соборі стали історичними: у першій промові він представив досвід мученицької Української Церкви та подає проєкт Києво-Галицького патріархату, а в другій рішуче захищав Східні Католицькі Церкви від латинізації, підкреслюючи, що йдеться про їхнє «бути чи не бути». Його діяльність засвідчила, що екуменізм для нього був не теоретичною ідеєю, а сердечною місією, спрямованою на пошук правдивої єдності, заснованої на взаємній довірі, духовній гідності й повазі до багатства християнських традицій.

Описано, що екуменічна діяльність митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого становить цілісне й послідовне продовження однієї великої місії Української Греко-Католицької Церкви, яка прагнула стати живим мостом між Сходом і Заходом, поєднуючи вірність східній традиції зі спільністю з Католицькою Церквою. Попри різні історичні умови, у яких діяли ці два ієрархи, їхні підходи мали багато спільного: вони наголошували на добровільності єднання, важливості освіти духовенства, необхідності взаємоповаги між конфесіями та стратегічному значенні збереження національної ідентичності. Водночас їхня екуменічна діяльність мала й помітні відмінності: А. Шептицький працював у ширших політичних і культурних можливостях початку ХХ ст., активно організовуючи конгреси й контакти з православними і католиками, прагнучи реформувати й оздоровити практику Унії. Й. Сліпий же, загартований роками ув'язнення та радянських переслідувань, зосередився на богословському осмисленні ролі Східних Церков у Вселенській Церкві, на захисті їхньої гідності та рівноправності, зокрема на II Ватиканському Соборі. Якщо А. Шептицький робив наголос на історичній місії УГКЦ як посередника між традиціями, то Й. Сліпий наполягав на відновленні справедливості та автентичності східної спадщини, критикуючи як латинізацію, так і поверховий екуменізм.

Продemonстровано, що екуменізм у християнстві спрямований на встановлення порозуміння, співпраці та єдності між різними конфесіями, охоплюючи духовний, соціальний та культурний аспекти взаємодії. Особливу роль у формуванні екуменічної концепції УГКЦ відіграли митрополит А. Шептицький та кардинал Й. Сліпий. А. Шептицький започаткував нову мову екуменічного діалогу між католиками та православними, прагнув до примирення та взаємного визнання традицій, а також активно працював над збереженням духовної та культурної спадщини Київської Русі як основи міжцерковного порозуміння. Кардинал Й. Сліпий продовжив екуменічну лінію свого попередника, незважаючи на тривалі переслідування та заслання, і активно утверджував роль УГКЦ на міжнародному рівні. Він наголошував на принципах помісної Церкви, автономності та рівноправності у відносинах із Римським престолом, а також на необхідності партнерства між Східними та Західними традиціями. Й. Сліпий сприяв включенню УГКЦ у міжнародні християнські організації та конференції, підкреслював значення східної християнської ідентичності і створював практичні механізми міжконфесійного діалогу.

Визначено, що сучасний екуменічний рух в Україні свідчить про те, що міжконфесійний діалог може поєднувати теоретичні засади та конкретну практичну діяльність, стаючи ефективним інструментом зміцнення соціальної і духовної єдності. Українська Греко-Католицька Церква, Православна Церква України та численні протестантські спільноти активно взаємодіють, організовуючи спільні молитви, освітні програми, гуманітарну допомогу та соціальні ініціативи, що особливо проявляється у складних умовах війни. Така співпраця не лише забезпечує підтримку вразливих груп населення та військових, але й формує культуру взаємоповаги, довіри і спільної відповідальності між різними християнськими конфесіями. Досвід України демонструє, що екуменізм набуває живої, практичної форми, де принципи любові та правди поєднуються з конкретними діями на благо суспільства, долаючи історичні стереотипи та створюючи позитивний приклад для всього християнства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ададуров В., Бабинський А., Зайцев О. Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944-1989 рр. Колективна монографія за ред. Вадима Ададунова. Львів: Видавництво УКУ, 2023. 260 с.
2. Андрійовський Р. Вступ до екуменізму. Дрогобич : Видавництво Дрогобицької духовної семінарії, 2017. 328 с.
3. Андрійовський Р. Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви: джерела, основні ідеї та поняття, сприйняття. Зростаючи у Христі разом: Українська Греко-Католицька церква і деякі аспекти міжконфесійних відносин в Україні. *Ін-т екуменічних студій УКУ*, Львів : УКУ, 2021, С. 82-107.
4. Антонович З. Знаки часу: до проблеми порозуміння між Церквами. Київ : Сфера, 1999. 504 с.
5. Біловус Л., Гомотюк О. Постать Патріарха Йосифа Сліпого у збереженні національної ідентичності (на матеріалах українськомовної періодики діаспори США). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 1. С. 29-43.
6. Біографічний нарис Патріарха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття (1.11.1944) його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові єпископом Іваном Хомою та о. д-ром Іваном Музичкою. *Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлина*. 1917-1984, Львів. 2003. С. 17-37
7. Блощинський І. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького і патріарха Йосифа Сліпого. URL: <https://stsophia.us/en/ukrayinska-ekumenichna-diyalnist-mitropolita-andreya-sheptitskogo-i-patriarha-josifa-slipogo/> (дата звернення: 12.11.2024)

8. Василевич Н. Релігія як джерело стійкості в Україні. Софійське братство. URL: <https://sofiyske-bratstvo.org/religiya-yak-dzherelo-stijkosti-v-ukrayini/> (дата звернення: 26.11.2025)
9. Вегеш М. Екуменізм митрополита Андрея Шептицького. Україна. Європа. Світ. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Випуск 23. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. С. 72-96.
10. Вегеш М. Екуменічна спадщина митрополита Андрея Шептицького. Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 235 с.
11. Вегеш М. У соборі Святого Юра: сторінки історії Української Греко-Католицької церкви : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 750 с.
12. Возняк С., Любчик В. Екуменічний рух. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. 392 с.
13. Гарнонкур Ф. В мирі Господу помолімся : до богослов'я літургії та християнської єдності. Інститут історії Церкви Українського Католицького ун-ту. Львів : Видавничий відділ «Свічадо», 2004. 232 с.
14. Гачко О. Засади екуменічного діалогу у світлі документу групи «Ватикан-Женева»: доповідь в рамках III наукової студентської конференції «Екуменізм в історії Церкви: здобутки, втрати, перспективи». URL: http://www.chs.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=0 (дата звернення: 12.11.2024)
15. Гладка Г. Екуменічні пошуки патріарха Йосифа Сліпого в контексті релігійної і суспільно-політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність*, Івано-Франківськ. 2002. С. 78-85
16. Горохолінська І. Постсекулярність: філософські та богословські інтенції сучасної релігійності. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2019. 424 с.

17. Горохолінська І. Сучасна європейська релігійність: синергія раціонального та ірраціонального. *Гілея. Науковий вісник*. Київ, 2019. №145. С. 35-39.
18. Гриневич В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі. Львів : Свічадо, 1998. 168 с.
19. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог, Львів 1994. 276 с.
20. Гриньох І. Послання Патріярха Йосифа Про Поєднання в Христі. *Богословія*, Рим, 1977. С. 7-72.
21. Грушева Т. Митрополит Йосиф Сліпий – унікальна постать на чолі Церкви. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»*. 2019. Вип. 29. С. 238-244
22. Гузар Л. Андрей Шептицький – Митрополит Галицький (1901 – 1944) провісник екуменізму. Вид. друге. Жовква : Місіонер, 2015. 496 с.
23. Гузар Л. Митрополит Андрей Шептицький та екуменізм. Львів : *Богословія*. № 65. 2001. С. 47-56
24. Гуцалюк Ю. Феномен екуменізму та його роль у релігійному житті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 125-132.
25. Гуцуляк Ю. Екуменічна діяльність Римо-католицької та Греко-католицької церков. *Релігійні аспекти історичного розвитку*. 2017. С. 347-355
26. Де Фріс В., Бирля О. Рим і Патріярхати Сходу. пер. з нім. О. Концевича, С. Матіяш; наук ред. Скакун. 2 вид. Львів : Вид УКУ, 2019. 451 с.
27. Декларація про ставлення Церкви до нехристиянських релігій *Nostra aetate* (Сесія VII, 28 жовтня 1965). Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі перекл. з лат.; Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
28. Декрет про екуменізм *Unitatis redintegratio* (Сесія V, 21 листопада 1964). Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі перекл. з лат.; Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
29. Декрет про релігійну свободу *Dignitatis humanae* (Сесія IX, 7 грудня 1965). Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції,

декрети, декларації. Коментарі перекл. з лат.; Український католицький університет. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.

30. Декрет проголошення Екуменічної концепції Української Греко-Католицької Церкви. Офіційні документи УГКЦ. URL: <https://docs.ugcc.ua/1538/> (дата звернення: 27.11.2025)

31. Димид М. Екуменізм Української Греко-Католицької Церкви. *Мётров*. 2014. С. 129-137.

32. Доброєр О. Екуменізм у контексті діалогу католиків та православних. *Український історичний журнал «Колегія»*. 2001. №1. С. 6-10.

33. Доброєр О. Екуменізм як складова процесу інституціоналізації Католицької Церкви в Україні. *Релігія та соціум*. Чернівці : Рута, 2010. № 2 (4). С. 219-221.

34. Дубіцька О., Филипович Л. Місія УГКЦ в екуменічному діалозі: взаємини із Східно-католицькими Церквами. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 19(2), С. 114-129.

35. Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви. Офіційні документи УГКЦ. URL: <https://docs.ugcc.ua/1539/>. (дата звернення: 26.11.2025)

36. Заповіт для духовенства та вірних Патріарха Йосифа Сліпого. *Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлина. 1917-1984*, Львів 2003, с. 163-182.

37. Качмар В. Патріарх Йосиф – обновник Української Католицької Церкви. Чікаго : Вид. Братства св. Андрея Первозванного. 1976. 32 с.

38. Квік А. Праксеологічний вимір екуменізму та його основні діалогічні форми. *Грані. Науково-теоретичний альманах*. Дніпро, 2021. №2(24). С. 65-73

39. Квік А. Проблематика екуменізму в Католицькій Церкві до II Ватиканського собору: філософсько-релігієзнавчий аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія: Філосо.-політолог. студії*. Львів: ЛНУ імені Ів. Франка, 2021. №34. С. 42-49

40. Квік А. Релігієзнавчо-філософська рефлексія екуменізму в контексті постсекулярної парадигми. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Філософія*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. Випуск 813. С. 135-140
41. Киричук О. Йосип Сліпий: ректор – митрополит-в'язень-кардинал і патріарх. Львів : Логос, 2017. С. 136-139.
42. Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. 133 с.
43. Клеман О. Бесіди із патріархом Атенагором. Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами. Київ : Сфера, 1999. 182 с.
44. Коза С., Шабан І. На шляху до видимої єдності християн. Нарис екуменічної проблематики. *«Богословія»*. Львів, 2001. Вип. 5. С. 149-159.
45. Конфесієзнавчий Інститут Євангелічної федерації Німеччини. Що єднає? Що роз'єднує? Основи екуменічних знань. Львів, 2007. 32 с.
46. Концепція екуменічної позиції Української греко-католицької церкви. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/konserpsiya-ekumenichnoji-poziciji-ukrajinskoji-greko-katolickoji-cerkvi_n34969 (дата звернення: 26.11.2025)
47. Косик О. Криза міжнародних екуменічних інституцій у контексті війни в Україні: чи можливо відновити довіру. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kriza-mizhnarodnih-ekumenichnih-institucij-u-konteksti-vijni-v-ukrayini-chi-mozhlivo-vidnoviti-doviru_n159514 (дата звернення: 26.11.2025)
48. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. 608 с.
49. Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів, 2003. 600 с.
50. Лицар нескореної церкви (до 120-ліття від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого): Статті і матеріали/ Ред. кол.: Я.Дашкевич, З.Білик, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І.Орлевич, І. Паславський, О. Сидор, І. Скочиляс. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2012. 108 с.

51. Лукань В. Митрополит Андрей Шептицький і церковне мистецтво Галичини. *Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, 2008. С. 1-11.
52. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 248 с.
53. Маринович М. Перешкоди на шляху екуменізму в нинішній Україні: психо-соціологічний аналіз. Доповідь виголошена на конференції в Папському Східному Інституті (Рим, 26 травня 2001 р.). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/pereshkodi-na-shlyahu-ekumenizmu-v-ninishniy-ukrajini-psiho-sociologichniy-analiz_p9798. (дата звернення: 26.11.2025)
54. Мартинюк Е. Екуменізм, конвергенція, єдність. *Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні*. Київ : Гносис, 2001. С. 26-36.
55. Михайлишин М. Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея патріархату УГКЦ. Львів: Свічадо, 2007. 192 с.
56. Мишанич О. Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ (За архівними джерелами), Київ. 1993. 79 с.
57. Москалик Я. Ідея об'єднання церкви за вченням митрополита Андрея Шептицького. *Богословія*. Том. 67 . Книги 1-2. Львів, 2003. С. 92-93.
58. Недошитко І. Патріарх Йосиф Сліпий – духовний борець за українську державність на еміграції. *Західноукраїнський національний університет*. 2022. С. 103-105
59. Огірко О. Патріарх Йосиф Сліпий та його роль в розбудові духовної освіти українського народу. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2018. С. 118-122
60. Павленко П. Утопія єдиного християнства та процеси зближення в ній. *Українське релігієзнавство*. 2005. Вип. 35. С. 139-151
61. Пелікан Я. Ісповідник між Сходом і Заходом : Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого; пер. з англ. І. Іванкович. Львів : АРТОС, 2015. 303 с.
62. Поспішил В. Східне католицьке церковне право. Львів : Свічадо, 2006. 614 с.

63. Постанови Синоду Єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ (Бучач, 16–21 червня 2000). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/postanovy-synodu-epyskopiv-ugkts-2000-roku-262/> (дата звернення: 27.11.2025)
64. Припула А. Проблема прозелітизму і заклик до спільного свідчення. Львів : Свічадо, 2004. 183 с.
65. Сітало А. До коренів протестантської еклезіології: Невидима церква, екуменізм, теорія гілок. Університетський огляд св. Тихона. *Серія I: Богослов'я. Філософія. Релігієзнавство*. 2017. Вип. 70. С. 28-43.
66. Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки*. 2017. Вип. 26. С. 40-46
67. Смусь А. Поняття релігійна журналістика та висвітлення новин на християнську тематику у вітчизняних електронних ЗМІ. *Теле-та радіожурналістика №12*. 2013, С. 370
68. Стасяк З. Основи догматичного богослов'я. Львів : Місіонер, 1997. 294 с.
69. Стрелкова Ю. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. *Гілея. Науковий вісник*. 2019. №141. С. 141-146.
70. Унійний З'їзд у Львові, Львів 1937; Унійний З'їзд у Львові // Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала (Opera Omnia Kyr Josephi Slipuj-Kobernyckyj-Dučkovskij Archiepiscopi Maioris et Cardinalis). Зібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. д-р Юрій Федорів (Collegerunt Presb. Prof. Dr. Joannes Choma et Presb. Dr. Georgius Fedoriw). Том V Vol. Рим, 1971. С. 95-106.
71. Усачева О. Екуменічний рух на заході та процеси глобалізації, секуляризації суспільства. *Вісник ТДПУ*. 2014. Вип. 7 (148). С. 135-140
72. Фарел Б. Екуменізм сьогодні: ситуація в Католицькій Церкві. Результати опитування, здійсненого Папською Радою із сприяння єдності християн. У пошуках єдності християн. Київ : Дух і літера, 2008. С. 133-144.

73. Халецький О., Голубовська О. Екуменізм на шляхах теологічної сакралізації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог, 2016. Вип. 1 (13). С. 164-177
74. Хома І. Йосиф Сліпий Отець та ісповідник Української мученицької Церкви. Рим, 1992. 64 с.
75. Хома І. Патріарх Йосиф : у 25-ті роковини смерті Патріарха Йосифа Сліпого (1984-2009). 2-ге вид., переробл. та допов. Львів : Дон Боско, 2009. 172 с.
76. Чорненко А. Католицька концепція екуменізму. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, 2017. № 10-11. С. 61-76.
77. Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ : Наукова думка, 2004. 559 с.
78. Шептицький А. Пастирське послання до духовенства «Зближаються часи...» від 26. XI, 1907 р. Шептицький А. Пастирські послання 1899 – 1914 рр. Львів : АРТОС, 2007. Т. 1. 235 с.
79. Шеремета О. Екуменізм як етична ідея Шептицького. *Філософська думка*. №1. 2007. С. 60-68
80. Шрайтер Р. Зміни у ставленні Римо-католицької Церкви до прозелітизму та місії. Релігійна свобода і права людини. Т. 3. Львів, 2004. 262 с.
81. Штука С. Аспект екуменізму крізь призму діяльності Йосифа Сліпого. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 11. С. 69-71.
82. Штука С. Культурно-просвітницька діяльність Йосифа Сліпого (1922 – 1945 рр.). Серія «Історичне релігієзнавство». Випуск 10. 2014. С. 207-212
83. Штука С. Митрополит Йосиф Сліпий в національно-духовному житті України (1892–1984 рр.). Збірник наукових праць. 2013. С. 226-232
84. Decree on ecumenism. Unitatis redintegratio. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html (дата звернення: 26.04.2025)

85. Dogmatic constitution on the church. Lumen gentium. Solemnly promulgated by his holiness pope Paul vi on november 21, 1964. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_en.html (дата звернення: 26.04.2025)
86. Dushnyk W. The Ukrainian-Rite Catholic Church at the Ecumenical Council, 1962-1965. A collection of articles, book reviews, editorials, reports, and commentaries with special emphasis on Ukrainian-Rite and other Eastern Churches, New York-Winnipeg-Paris 1967, P. 46-47
87. Misztal H. Wolność religijna. Prawo wyznaniowe. Lublin, 2000. S. 208.
88. Napiórkowski C., Koza S. Być chrześcijaninem dziś за ред. M. Rusecki. Lubin, 1994. 640 s.
89. Stasiak M. Ekumeniczne aspekty kodyfikacji prawa kanonicznego Kościołów Wschodnich : RTK 23, 1976. 68 s.